

Lunds universitet
Historiska institutionen
Kurs: HISK37
Seminarieledare: Klas-Göran Karlsson
Handledare: Dick Harrison
Datum: 2022-01-13 10:15-12:00

Missväxt för vem?

En analys av missväxten i Jönköpings län
1868-1869

Abstract

Famine has played an essential part in the rise and fall of many civilizations. Yet, many considers the plight of famine a phenomenon of the past, reserved for but the poorest parts of the world. In Europe there are plenty examples of famine and hardship during the 19th century. When the most recent famine in Swedish history struck the area of *Småland* during the 1860s, the mortality distribution depended on factors such as gender, age and geography. With the main culprit contributing to the rising death toll being deduced to the spread of infectious diseases. Infectious diseases as a whole could explain a majority of all deaths during the famine in Småland between 1868 and 1869. Indicating that while the 19th century was a period of scientific discovery within the world of medicine and hygiene, the relationship between famine and the spread of infectious disease remained unchanged.

Tidslinje

Agrara revolutionen	1700	Början på den agrara revolutionen
	1749	Storskiftet <i>Byns tegar skulle slås ihop till större jordbruksområden.</i>
	1757	Storskiftsförordning <i>Med förordningen krävdes enbart att en jordägande bonde önskade skifte.</i>
	1803	Enskifte <i>Varje gårds ägor skulle omfatta ett enda stort jordbruksområde.</i>
	1827	Laga skifte <i>Enskiftet blir obligatoriskt i Sverige.</i>
	1846	Fabriks- och hantverksordningen <i>Skråväsendet avskaffas.</i>
	1847	1847 års fattigvårdförordning <i>Varje socken blev nu skyldiga att ta hand om sina fattiga.</i>
	1858	Statistiska Centralbyrån <i>SCB ersätter tabellverket och verksamheten expanderar.</i>
	1866	Tvåkammarriksdagen <i>Ståndsriksdagen ersätts av tvåkammarssystemet.</i>
Missväxt	1867	"Det kalla året" <i>Missväxt i Norrland</i>
	1868	"Det Torra året" <i>Missväxt i södra Sverige</i>
	1868 <i>Nov</i>	Regeringen beslutar att ingen nödhjälp skall utdelas.
	1869	"Det svåra året"
	1869 <i>Mar</i>	Regeringen beslutar tillslut att utdela nödhjälp.

Begrepp

Hemmansägare	Jordägande bönders ägor definierades traditionellt i antal <i>hemman</i> , där ett hemman indikerade en gård vars avkastning kunde försörja ett helt hushåll. Hemmans innehavet utgjorde även grunden för statlig beskattning samt rösträtt.
Torpare	Torpare hyrde in sig på en del av den jordägande bondens mark med rätten att bruka marken under upphandlad tid. Torparen betalade sin hyra genom antingen dagsverk eller en förbestämd arrendesumma.
Inhyses	Inhyses var ofta äldre inneboende i bondehushållet där de fick mat och husrum. Som inhyses var man inte nödvändigtvis i tjänst till bonden, utan kunde i stället bidra genom att betala delar av hushållets skatt.
Backstugusittare	Backstugusittare bodde i mindre stugor nedsänkta i jord vid utkanten av bondens mark. Stugan var ofta placerad vid en backe eftersom backen var en mindre fruktsam del av bondens ägor, därav backstuga. En backstugusittares uppehälle kom främst från dagsverk, hantverk eller mindre jordbruk.
Fattighjon	Äldre eller funktionsnedsatta individer ej kapabla att försörja sig själva. Fattighjon var antingen inplacerade hos en bonde som erhöll ersättning från socknens fattigkassa eller i fattighuset.
Statare	Statare var jordbruksarbetare, anställda främst på de större jordbruken. Statare hade helåransättning och kunde därför årligen behöva flytta till en ny herrgård. Vanligtvis flyttade hela statarfamiljer till herrgården för att arbeta, men enbart mannen var anställd. Kvinnans arbete ingick ofta som ett anställningskrav för mannens anställning, kvinnor med halvstat kunde också förekomma.

Undantagshjon	När den äldre generationen överlämnade gården till barnen garanterades ofta föräldrarna försörjning och boende på gården i utbyte mot överlämningen. Föräldrarna blev då kvar på gården och hjälpte till med arbetet ifall det var möjligt.
Arrendator	Individ som upplåter nyttjande av mark eller fastighet i utbyte mot betalning, natura eller dagsverk.

Innehållsförteckning

Abstract	i
Tidslinje	ii
Begrepp	iii
1 Missväxt och armod	1
1.1 Inledning	1
1.2 Studieobjekt: Jönköpingslän	2
1.3 Tidigare forskning	3
1.4 Syfte och frågeställning	5
1.5 Avgränsningar	6
2 Historisk Bakgrund	7
2.1 Agrara revolutionen	7
2.2 Missväxten	9
2.3 Sjukdomar	10
3 Metod	12
3.1 Källor	12
3.2 Insamling och data	13
3.3 Klassindelning	15
4 Resultat och Analys	16
4.1 Årlig översikt	16
4.2 Sjukdomar	17
4.3 Sociala faktorer	20
4.3.1 Ålder	20
4.3.2 Kön	22
4.3.3 Klass	24
4.4 Geografiska faktorer	25
4.4.1 Härad	25
4.4.2 Sockenstorlek	27
5 Sammanfattning	30
5.1 Sammanställning	31

6 Diskussion	33
Bibliografi	36
Bilaga A: Sockenöversikt	39
Bilaga B: Dödlighet i relation till ålder och kön	43
Bilaga C: Sjukdoms dödlighet beronde på härad	44
Bilaga D: Sjukdoms dödlighet beroende på sockenstorlek	46

1 Missväxt och armod

1.1 Inledning

Missväxt och svält är begrepp som nuförtiden ofta associeras med tredjevärlden, dock är få medvetna om Sveriges historiska närhet till perioder av långvarig missväxt och svält. Dessa perioder av armod har format legender och historier som lever kvar i mannaminne och fortsatt påverkar vår uppfattning och bild av det förflutna. Samtidigt har armod och elände tillåtit individer inom specifika geografiska områden att forma en gemenskap och självuppfattning centrerad runt kopplingen till dessa svåra perioder. I Sverige är det geografiska området *Småland* historiskt och kulturellt nära sammankopplat till perioder av just nöd och brist.

Mellan åren 1867-1869 upplever Sverige katastrofal missväxt och hungersnöd i nästan hela landet. De tre åren har givits namnen *Det kalla-*, *Det torra-* respektive *Det svåra året*.¹ Det kalla året 1867 kom främst att drabba norra Sverige, medan de två följande åren påverkade södra Sverige. När missväxten 1868 bryter ut i Småland hade det svenska agrarsamhället upplevt en period av storskalig förändring. Jordbruket hade effektiviserats och den industriella revolutionen var i full gång. Samtidigt hade befolkningen ökat avsevärt och den obesuttna icke jordägande populationen hade omvandlats från en minoritet till en majoritet. Storstäder växer, nya bruksorter skapas och den svenska industrialismen är i sin linda.²

I Sverige, tillskillnad från många andra länder, finns historiska dokument från varje enskild socken arkiverad. Trots detta är det anekdoter och legender som kantar beskrivningen av missväxten i Småland 1868-1869. Anekdoter och historier som ofta uppmärksammas på grund av deras sensationella natur, inte nödvändigtvis berättelsernas representativitet för perioden. Med utgångspunkt i kyrkoarkiven och SBC:s kyrkoboksavskrifter finns det möjlighet att forma en mer representativ bild över hur och vem som påverkades av de katastrofala nödåren 1868-1869.

¹Västerbro, 2018, s. 13.

²Stråth, 2012, s. 249-251.

1.2 Studieobjekt: Jönköpingslän

Figur 1: Illustration över de sex häraderna i Jönköpings län som utgör stuideområdet.

Jönköpings län var då missväxten inträffade 1868 det näst största länet i Småland, med en befolkning på 186 848 invånare.³ Länet är uppdelat i nio härad (mindre administrativa områden) med residensstaden Jönköping belägen vid Vätterns södra rand, se Figur 1. Precis som resten av Småland kännetecknas Jönköpings län av granskog, sjöar, myr och bergsknallar. Men främst är det moränlandskapet, en jordartsavlämning från den senaste istidens tillbakagång, som har gjort jordbruket speciellt ofördelaktigt på grund av det höga sten och block innehållet.⁴ Länet upplever på grund av sin geografiska position ett visst inlandsklimat med större variation i temperaturer under dagen och mellan säsonger. Östra delen av länet utgörs även av det småländska höglandet beläget runt

³SCB, 1870.

⁴Svensson, 2010.

200-250 meter över havet. Ett område som på grund av sin höjd upplever betydligt tuffare väder samt mindre regn än andra områden i länet.⁵

1.3 Tidigare forskning

Missväxten 1867-1869 har nyligen uppmärksammats genom Magnus Västerbros populärvetenskapliga bok *Svälten* från 2018. I boken sammanfattas missväxten mellan 1867 och 1869 i sin helhet med hjälp av främst tidigare forskning, litteratur och statliga rapporter. Främst fokuserar Magnus på missväxtens påverkan på Norrbotten under året 1867 samt missväxtens påverkan på Småland under de två åren 1868 och 1869. Bokens informativa och detaljrika beskrivning av perioden har gjort att boken, tillsammans med dess källor, utgör en stor del av min förståelse av perioden. Magnus påpekar även hur dödligheten under missväxten varierade mellan olika socknar, något som främst har förklarats genom skillnader i årets skörd.⁶ Det kan dock diskuteras hur socknar inom samma län som utsätts för samma väder och påfrestningar kom att påverkas så olika? Missväxten i norra Småland beskrivs i en något äldre bok *Nödåren i norra Småland 1867-1869* av Ernst G. Holm och Egil Lönnberg från 1944. Även denna bok är populärvetenskaplig och sammanfattar en del händelser, tidningsartiklar och legender från perioden.⁷

Missväxtens påverkan på Norrbotten har behandlats betydligt noggrannare. Marie C. Nelsons doktorsavhandling *Bitter Bread* från 1988 behandlar bland annat överdödligheten i relation till missväxten 1867 i Norrbotten. Hennes arbete påvisar stora skillnader i överdödlighet mellan olika regioner, men främst en högre överdödlighet vid kusten än på inlandet. Spridsamma sjukdomar som tyfus, smittkoppor och difteri skall även enligt Marie ökat under perioden.⁸ Maries arbete är omfattande och använder sig av källor som även är relevanta för denna uppsatsen, nämligen kyrkoböcker och utdrag från SCB. Dock är Maries avhandling en doktorsavhandling och hon applicerar ett bredare perspektiv på missväxten då hon även behandlar frågor om politik, migration, giftermål och fruktsamhet i regionen i relation till missväxten, något som denna uppsats inte har tid att behandla.

⁵SMHI, 2021.

⁶Västerbro, 2018, s. 203-204.

⁷Holm och Lönnberg, 1944.

⁸Nelson, 1988, s. 76-79.

Sociala skillnader under den agrara revolutionen behandlas i Christer Winbergs avhandling *Folkökning och Proletarisering* från 1977. I avhandlingen behandlas befolkningsökningen under den agrara revolutionen 1750 till 1860 i relation till framväxten av ett stort jordlöst proletariat. Avhandlingen använder sig av dokument från tre socknar i Skaraborgs län på Falbygden mellan Falköping och Skövde. Christer Winberg menar att den ökade andelen obesuttna inte enbart kan hänföras till den minskade dödligheten, vaccinet och potatisen som ofta framhävts av Esaias Tegnér. Utan berodde på bland annat en ökad social mobilitet nedåt, en ökad användning av födelsekontroll och högre giftermålsålder bland jordägande bönder än de obesuttna.⁹ Han finner dock en svårighet att etablera ett tydligt förhållande mellan dödlighet och social klass, han skriver avslutande i sammanfattningen:

Det är tydligt, att dödförhållandena var komplicerade, med kraftiga och delvis svårförklarade skillnader mellan olika sociala grupper. Att närmare undersöka detta borde vara en intressant uppgift för socialhistorisk forskning.¹⁰

Relationen mellan svält och ökad spridning av epidemiska sjukdomar är allmänt accepterad och har påvisats som ett globalt fenomen. Epidemiska sjukdomar som kolera, scharlakansfeber, typhus, smittkoppor eller kikhosta är ständigt närvarande i områden som påverkas av missväxt, något som bland annat observerats i Indien, Ryssland, Kina och Irland.¹¹ I en studie över sjukdomsutvecklingen i tidigmoderna Sverige (1631-1775) av Daniel Larsson argumenterar Daniel för att dödligheten från epidemiska sjukdomar inte nödvändigtvis behöver vara kopplade till missväxt, utan kan även förklaras av internationella händelser. Under perioder av sämre skörd eller missväxt fanns det dock en tydlig koppling till ökad smittspridning.¹² Historikerna Gunnar Utterström och Tommy Bengtsson påpekar båda att en ökad dödlighet inte enbart kan reduceras till en försämrad skörd och hunger. Istället måste parametrar som vädret, hushåll, hygien och klimat även beaktas.¹³

Det är dock ofta svårare att avgöra vem som drabbas, eller varför specifika grupper drabbas värre än andra. Cormac Ó Gráda beskriver i sin bok *Famine: A Short History* ett flertal historiska exempel där överdödlighet tydligt kan kopplas till socialklass, där de fattigare klasserna vanligtvis var överrepresenterade bland de döda. Det finns även en rådande

⁹Winberg, 1975, s. 263-266.

¹¹Sami, 2011; Mokyry och Ó Gráda, 2002.

¹²Larsson, 2020, s. 432-425.

¹³Bengtsson, 1981; Utterström, 1954.

diskussion kring överdödlighet kopplat till kön, där historiker som David Arnold argumenterar för att svält och hungersnöd oproportionerligt drabbar främst kvinnor.¹⁴ Trots detta finns det historiska exempel från både Ryssland, Finland och Indien där män har varit tydligt överrepresenterade bland de döda.¹⁵

Problemet med ett flertal av de studier som behandlar överdödlighet i relation till sociala klasser eller kön är att de ofta fokuserar på områden som geografiskt, kulturellt och historiskt skiljer sig ifrån den svenska kontexten. Är det rimligt att missväxt skulle påverka Sverige på samma sätt som det påverkat länder som Bangladesh, Indien, Ryssland eller Irland?

Det finns ett antal studier som behandlar det svenska samhället under 1800-talet och tidig moderntid. De flesta av dessa artiklar kopplas nära samman med området ekonomisk historia och använder således ett kvantitativt makroperspektiv centrerat runt långsiktiga samhällsförändringar. Bland dessa skall nämnas Gunnar Fridlitzius verk *The Mortality Decline in the First Phase of the Demographic Transition: Swedish Experiences* där Fridlitzius behandlar vilka faktorer som ligger till grund för den minskade dödligheten i Sverige mellan 1750 och 1850. Fridlitzius argumenterar för att den minskade dödligheten under perioden kan förklaras av förbättrad sanitet, hygien och sjukvård.¹⁶ Perioden kring missväxten 1867 till 1869 innefattas i Johan Söderberg artikel *Interrelationships between short-term economic and demographic fluctuation in a period of crisis: South-eastern Sweden*. Söderberg utvärderar demografiska förändringar i sydöstra Sverige under en period av kris. Han finner bland annat tydliga samband mellan missväxt och minskat antal giftermål och födslar.¹⁷

1.4 Syfte och frågeställning

Utifrån tidigare forskning är det uppenbart att missväxten i Småland 1868-1869 behöver beskrivas utifrån ett kvantitativt perspektiv, där perioden i sin helhet kan behandlas ifrån ett makroperspektiv. På så sätt kan narrativet kring perioden lämna den anekdot centrerade historieskildringen och belysas från ett mer objektiva perspektiv.

¹⁴Arnold, 1991.

¹⁵Cormac, 2009, s. 96-102.

¹⁶Fridlitzius, 1981.

¹⁷Söderberg, 1981.

Missväxten sammanträffar med slutet på den svenska agrara revolutionen. En omvandlade period för landsbygden där skillnaden mellan de jordägande och icke-jordägande klasserna kom att öka. Samtidigt kom trångboddhet, hygien och armod bidra till fortsatt hög dödlighet från smittsamma sjukdomar. Går det i missväxtens fotspår se skillnader i dödlighet mellan de två klasserna? Kommer den ena gruppens överlevnad på bekostnad av den andra? Kan den ökade dödligheten kopplas till spridningen av smittsamma sjukdomar? Eller kanske dödligheten kan förklaras genom geografiska skillnader, så som det verkar ha gjort i Norrland under nödåret 1867? Med tanke på den forskning som tidigare gjorts om missväxt och hungersnöd internationellt och nationellt är det intressant att bedöma hur denna forskning överensstämmer med missväxten 1868-1869 i Småland.

Med utgångspunkt i föregående diskussion appliceras följande frågeställning om missväxten i Småland 1868-1869:

- Vilka sociala faktorer påverkade dödligheten?
Ålder, kön och klass
- Kan variationer i dödlighet förklaras av geografiska faktorer?
- Kan den ökade dödligheten förklaras på grund av ökad spridning av smittsamma sjukdomar?

1.5 Avgränsningar

Eftersom insamlingen av data är tidskonsumerande har vissa avgränsningar gjorts:

- Uppsatsen behandlar sex av nio häradar i Jönköpings län.
Mo, Tveta, Vista, Västbo, Östbo och Västra härad.
- Missväxten innefattar åren 1867-1869, men eftersom missväxten 1867 främst påverkade Norrland kommer denna uppsats enbart beakta åren 1868 och 1869.
- Snittåret som ligger till grund för den komparativa metoden har begränsats till de tre åren 1864-1866.

2 Historisk Bakgrund

2.1 Agrara revolutionen

Vid sekelskiftet 1800 hade Sverige en total befolkning på ungefär 2,1 miljoner människor, 60 år senare var denna siffra nästan 3,9 miljoner människor. Den stadiga befolkningsökningen under 1800-talets första hälft skall enligt nationalskalden Esaias Tegner berott på freden, vaccinet och potatisen. Senare forskning har även påpekat hur jordbrukets omvandling under 17- och 1800-talet, i form av dess effektivisering och modernisering, gjort det möjligt att försörja en allt större population.¹⁸

En av de främsta anledningarna till jordbrukets effektivisering var de många *skiftesreformer* som påbörjades under mitten av 1700-talet. Skiftesreformen kom som ett statligt försök att effektivisera lantbruket genom att sammanfoga de mindre och uppsplittrade bruksområdena till större odlingsområden. Före skiftesreformerna var alla gårdar samlade i mindre byar, där varje gård ägde ett antal mindre odlingsområden, så kallade tegar, runtomkring byn. Som ett resultat kunde varje enskild bonde äga upp mot 30-40 inhägnade tegar med varierande storlek och kvalitet. Inom byn fanns även en uppfattning om kollektiv rättvisa inom jordbruket. Varje brukare skulle ha ungefär lika långt till tegarna, samtidigt skulle ingen ha ensam tillgång till den bra jorden.¹⁹

Bysammanhållningen var essentiell för det gamla agrara samhället eftersom många större arbeten utfördes gemensamt i byn. Med tiden minskade betydelsen av det gemensamma arbetet eftersom lönearbetet kom att bli allt vanligare och med teknologisk utveckling minskade även behovet av arbetskraft. Med frihetstidens mer marknadsliberala ekonomiska politik förvandlades Sverige från en spannmålsimportör till en nettoexportör. En förvandling som skulle kräva en utveckling av hela jordbrukssektorn. Den traditionella byorganisationen kom därför under 1700-talet att kritiseras som ineffektiv och begränsande för utvecklingen av det svenska jordbruket. Främst argumenterades det för att byalaget begränsade den enskilda bondens initiativ, och höll tillbaka produktionen.²⁰

1749 kom den första skiftesreformen, det så kallade *storskiftet*. Först krävdes det sam-

¹⁸Andersson, 2003, s. 22-26.

¹⁹Hedenborg och Kvarnström, 2019, s. 90-92, 131-133.

²⁰Gustafsson, 2017, s. 143-145.

tycke bland alla byns delägare för att skiftet skulle utföras, men med 1757:s förordning krävdes enbart att en av byns markägare krävde skifte för att skifte i byn skulle utföras. Byns ängar och tegar sammanfogades så att ingen gård hade mer än fyra ägor.²¹ I praktiken blev varje gårds ägor ofta betydligt fler än fyra och bysamhället påverkades enbart i mindre utsträckning av storskiftet. Det är först vid *enskiftet* 1803 som varje gårds ägor kom att omfatta ett enda stort jordbruksområde. En process som kom att bli riksomfattande 1827 i och med *laga skifte* som gjorde enskiftet obligatoriskt i hela Sverige.²²

Skiftesreformerna hade en avsevärt stor effekt på den svenska landsbygden. Det gamla byalaget som länge utgjort kärnan i det svenska jordbruket splittrades och många byar försvann. I stället samlades befolkningen runt storböndernas ägor där man antingen hyrde in sig på jorden eller hjälpte till att bruka den i utbyte mot lön i form av pengar eller natura. Det gamla byalaget uppstod på många sätt i mindre skala, fast den gamla uppfattningen om rättvisa och samarbete hade bytts ut mot ett system baserat på avlöning.²³

Under 1800-talet kom landsbygden att definieras av fortsatt höga födelsetal och en minskad dödlighet. När fler barn nådde vuxen ålder uppstod även en proletarisering av landsbygdsbefolkningen, då alla inte kunde ärva föräldragården. I stället ökade mängden obesuttna daglönare, torpare, backstugusittare, inhysesshjon, drängar och pigor. Under 1700-talet var en majoritet av befolkningen på landsbygden jordägande bönder, vid mitten av 1800-talet hade den andelen minskat till mindre än en fjärdedel.²⁴ Den agrara revolutionen i Sverige, som började under 1700-talet, hade märkbart effektiviserat det svenska jordbruket men samtidigt skapat två tydligt separata sociala klasser.

Under 1800-talets mitt utgjorde den markägande bonden, ofta benämnd hemmansägaren efter arealmåttet *hemman*, kärnan i det svenska jordbruket. *Hemmanet* är ett centralt begrepp för att förstå den sociala utformningen av landsbygden under 1800-talet. Hemmanet skulle vara en jordegendom stor nog att kunna försörja en brukare och dess familj, men utgjorde även ett mått för beskattning, rösträtt i sockenstämman och val till ståndsriksdagen.²⁵ Med den ökade population och ökade mängden söner som

²¹Hedenborg och Kvarnström, 2019, s. 129-131.

²²Gustafsson, 2017, s. 143-144.

²³Gustafsson, 2017, s.144-145.

²⁴Stråth, 2012, s. 284-285.

²⁵Hannerberg, 1971, s. 25-32.

överlevde till vuxen ålder började hemmanen delas upp i allt mindre delar, ofta kallat hemmansklyvning.²⁶

Den obesuttna samhällsklassen levde i nära relation till den markägande bonden, och bodde i nära anslutning till gården eftersom den obesuttnas uppehälle var beroende av bonden på ett eller annat sätt. Livet för de obesuttna var hårt och utsatt. De bodde under väldigt enkla förhållanden, vanligtvis i form av lätt ihopsatta trästugor eller jordkolor delvis nergrävda i marken.²⁷

2.2 Missväxten

Missväxten kom först till Norrland 1867. Sommaren hade varit ovanligt kall och skörden uteblivit på grund av frostsador som uppstått under sommaren. När kylan och hösten slutligen kom var missväxten ett faktum.²⁸ Värst drabbat av missväxten var Västerbotten, speciellt längs kusterna och i de tätbebyggda städerna där de var som mest beroende av odlat spannmål. Situationen försämrades även av den försenade och dåligt distribuerade statliga nödhjälpen. Trots detta kommer överdödligheten i Norrland vara minimal i relation till grannlandet Finland där hela tio procent av befolkningen dör.²⁹

Samma år som kylan drabbade norra Sverige drabbades södra Sverige av ett ovanligt blött och regnigt år, dock ingen missväxt. Året efter blev i stället betydligt varmare, men framför allt betydligt torrare än vad skörden klarade. Mot slutet av sommaren bedömdes Jönköpings, Kronoborgs och Älvsborgs läns skörd som missväxt eller nära missväxt. När vintern närmade sig stod kornbodarna tomma och folket gjorde vad de kunde för att överleva. Det blev vanligt att man vandrade mellan byarna och tiggde allmosor, andra var mer drastiska och stal från de få som hade mat över. Situationen kom att förvärras avsevärt när det den 13 november meddelades att regeringen beslutat att ingen nödhjälp skulle delas ut.³⁰

I Småland i början av 1869 var de flesta utan mat och medvetna att ingen hjälp skulle komma. De få reserver man hade var slut och boskapsdjuren hade antingen sålts eller slaktats. Året 1869 kom att bli det värsta av de tre nödåren med en överdödlighet på totalt

²⁶Winberg, 1975, s. 46-50.

²⁷Västerbro, 2018, s. 208-211.

²⁸Häger, Torell och Vilius, 1978.

²⁹Voutilainen, 2021, s. 5.

³⁰Holm och Lönnberg, 1944, s. 42-45, 62-66.

27 000 människor i hela Sverige enligt SCB.³¹ Många av de som dog svalt inte ihjäl, utan dog till följd av den försämrade levnadsstandard som armod ofta ger upphov till. Det är först den 6 mars som staten meddelar att delar av Småland kommer få undsättning, dock inte i de kvantiteter som efterfrågas. Logistiska svårigheter kommer även att försena nödhjälpen ytterligare. De flesta som får tillgång till nödlån tvingas lämna borgen och enbart en liten del får tillgång till ovillkorlig nödhjälp. Även om missväxten mellan 1867 och 1869 inte var den första i Sveriges historia, skulle den dock bli den sista.³²

2.3 Sjukdomar

Under 1800-talet minskade dödligheten avsevärt, speciellt barnadödligheten. Ett fenomen som nära kopplats till den agrara revolutionens påverkan på jordbruket. Det ökade kaloriintaget, samt en mer näringsrik kost till följd av utökad tillgång på både potatis och majs, resulterade i ett bättre välmående bland den svenska befolkningen under 1800-talet än någon period tidigare.³³ Med en minskad del av befolkningen som led av undernärdhet minskade även dödligheten från smittsamma sjukdomar avsevärt. Undernärdhet korrelerar direkt med ökad dödlighet samt värre symptom från smittsamma sjukdomar, något som resulterar i ökad spridning mellan individer.³⁴

Det finns en del forskare som påpekar att uppbyggnaden av det gamla *byalaget* förflyttade individer till mer isolerade områden centrerade runt individuella gårdar och således begränsad spridningen av sjukdomar. Men förmodligen är det den förbättrade saniteten och hygienen bland befolkningen under 1800-talet som minskade spridningen. Specifikt den utbredda användningen av tvål och introduktionen av lättvättade bomullskläder bland de fattigare klasserna.³⁵ Förbättringen av folkhälsan under 1800-talet var dock marginell i relation till den förbättring som senare skede i Sverige under tidigt 1900-tal. Tyfus, tuberkulos, kolera och andra smittsamma sjukdomar skördade fortfarande många liv, speciellt bland de yngre.³⁶

När missväxten uppstår under 1860-talet var den medicinala vetenskapen fortfarande i sin linda. Det är till exempel först decenniet efter missväxten i Småland som Louis Pas-

³¹Västerbro, 2018, s. 315-319.

³²Västerbro, 2018, s. 13-16.

³³Fridlitzius, 1981, s. 84.

³⁴Söderberg, 1981, s. 265-267.

³⁵Fridlitzius, 1981, s. 88-90.

³⁶Uddenberg, 2015, s. 44-47.

teur lanserar sin teori att sjukdomar orsakas av mikroorganismer. Det främsta medicinska övertaget under perioden var vaccinationen mot smittkoppor som var obligatorisk bland sockenborna, en process som ofta nära övervakades och noterades av socknens klockare.³⁷

³⁷Uddenberg, 2015, s 254-259.

3 Metod

3.1 Källor

Uppsatsen utgår ifrån dödböckerna i de svenska kyrkoarkiven där information kring de döda i varje socken finns nedskrivet. Varje dödspost innehåller vanligtvis information kring dödsdatum, namn, ålder, ämbete, stånd, dödsorsak samt en mindre anteckning av sockenprästen. Mängden information om de döda varierar markant mellan olika socknar, dock inkluderas alltid den dödes namn, ålder, kön och dödsdatum. Varje sockenpräst eller häradsskrivare utövar en egenutvecklad praxis vid inskrivandet av poster i dödböckerna. En präst från en socken kan välja att ge varje död individ en dödsorsak, medan en präst från en annan socken enbart skriver ned dödsorsaker som han finner helt säkerställda. Det är även viktigt att nämna att det vanligtvis var prästen tillsammans med den dödes närmaste anhöriga som försökt avgöra dödsorsaken.³⁸ Kyrkoarkivens dödböcker måste även anses vara primärkällor, skrivna direkt i relation till dödsfallet. Ett utdrag från en dödbok illustreras i Figur 2.

Döds- nummer	Döds-		Begravnings-		Kön	De aflidnes namn, stånd, ämbete, yrke, hemvist, nationalitet och trosbekännelse (om främmande), samt för minde- riga, föräldrars namn, yrke och hemvist.	Till- fälle	Ålder vid dödsfallet		Ogift, gift, enking, enka	Dödsorsak	Enligt betyg af S. S. eller annorlunda utredd	Döde i välgörenhets-, sjukvård-, straff- anstalt, annorstädes (allt utom församlingen), utomlands.	Föllo af Hvar Församlingens	Serskilda Anteckning
	Månad	dag	Månad	dag				År	Månad						
32	Oct	26	Oct	31	1	Mamma Andreas Andrusson Kon. Reg. Bäckström		69	—	7	Gift				498
33	Oct	30	Nov	7	1	Mamma Brita Gudmundsdotter p. Kon. Reg. Bäckström		71	3	23	Gift				498
34	Nov	10	Nov	21	1	Edla S. Samuelsen, Nyländ Nygårds Källö		77	2	14	Gift				529
35	Nov	12	Nov	21	1	Konst. Johannes Sand p. Nyländ under Nyländ		69	78	14	Enking				
36	Nov	15	—	21	1	Edhvarian Johanna Johansson Nyländ		52	8	29	Enking				571
37	Nov	17	—	28	1	Edla Carl Nyländ under Nyländ Nyländ		48	1	10	Gift				509
38	Nov	20	—	28	1	Konst. Nils Bengtson i Grens Nyländ under Nyländ		63	5	29	Gift				108
39	Nov	23	—	—	1	Edhvarian Sallén under Nyländ Nyländ		31	4	9	Enking				499

Figur 2: Dödbok från Långaryds socken för året 1869. [Källa: Riksarkivet]

Efter SCB:s tillkomst 1858 instruerades varje socken att årligen skicka utdrag från födelse-, vigsel- och dödböckerna till staten som underlag till folkräkningarna.³⁹ Som ett resultat finns årliga utdrag från kyrkornas dödböcker tillgängliga i form av SCB:s kyrkoboks-

³⁸ Johnsson, 2017, s. 29.

³⁹ Riksarkivet, 2021.

avskrifter. I kyrkoboksavskriften har sockenprästen eller häradsskrivaren sammanställt posterna från dödboken under det givna året, kyrkoboksavskrifterna är således *beroende* av dödbokens innehåll. Därför blir kyrkoboksavskrifterna en sekundärkälla, skriven av samma person som skrivit primärkällan (givet att häradsskrivaren eller sockenprästen inte dött under årets gång). Ett utdrag från SCB:s kyrkoboksavskrifter illustreras i Figur 3.

Döds-år och månad		Kön	Släkt och dödsorsak, yrke, stånd, hemvist, nationalitet och religionsbeteendelse (om främmande) samt, för minderåriga, föräldrars namn, yrke och hemvist.	Ålder vid dödan.		Civilstånd.			Dödsorsak enligt		Dödsort.	För anteckning af hvad särskild är föreskrivet.
År	År	År	År	År	År	År	År	År	År	År	År	År
1869	20	1	Borgholm & Anders Andertonsky, Skolebarn	18	6	5	1	Wattenfäst				
51	20	1	Hansdotter & Anna Sofia Andertonsky & Mier	83	10			Wattenfäst				
52	26	1	Andertonsky & Anders Andertonsky, Nyg. & Nyg.	64	..	9	1	Lungsjukdom				
53	30	1	Gudmundson & Per Anders Andertonsky, Nyg. & Nyg.	71	3	23	1	Slag				
1869	10	1	Hansdotter & Anna Sofia Andertonsky, Nyg. & Nyg.	77	2	14		Wattenfäst				
55	12	1	Lind Johanna Carlsson, Nyg. & Nyg.	69	..	18	1	Lungfäst				
56	15	1	Johannesson Johanna Andertonsky, Nyg. & Nyg.	82	8	29	1	Wattenfäst				
57	17	1	Hans Carl Andertonsky, Nyg. & Nyg.	13	7	16	1	Lungsjukdom				
58	20	1	Borgholm & Anders Andertonsky, Nyg. & Nyg.	13	5	29	1	Lungsjukdom				
59	23	1	Hansdotter & Anna Sofia Andertonsky, Nyg. & Nyg.	81	3	9	1	Wattenfäst				

Figur 3: SCB:s kyrkoboksavskrift från Långaryds socken för året 1869, samma poster som i Figur 2.[Källa: Riksarkivet]

3.2 Insamling och data

Varje post i dödböckerna från de sex häraderna Mo, Tveta, Vista, Västbo, Östbo och Västra i Jönköpings län har manuellt och systematiskt införts i en databas för åren 1864, 1865, 1866, 1868 samt 1869, se Sektion 1.2 för en närmare beskrivning av studieområdet. Snittet från de tre åren 1864-1866 utgör ett snittår som ligger till grund för den komparativa analysen. Varje individ har karakteriserats i enlighet med variablerna *Härad*, *Socken*, *År*, *Nr*, *Dödsmanad*, *Kön*, *Namn*, *Ålder*, *Ämbete* och *Dödsorsak*. Insamlad data utgår ifrån innehållet i kyrkoarkivens dödböcker, men har kompletterats med information från SCB:s kyrkoboksavskrifter ifall socknens dödbok är obefintlig, defekt eller ottydlig. Totalt utgör 11 051 individers dödsfall från ett område med en population på totalt 121 844 underlag för analysen, ca två tredjedelar av befolkningen i hela Jönkö-

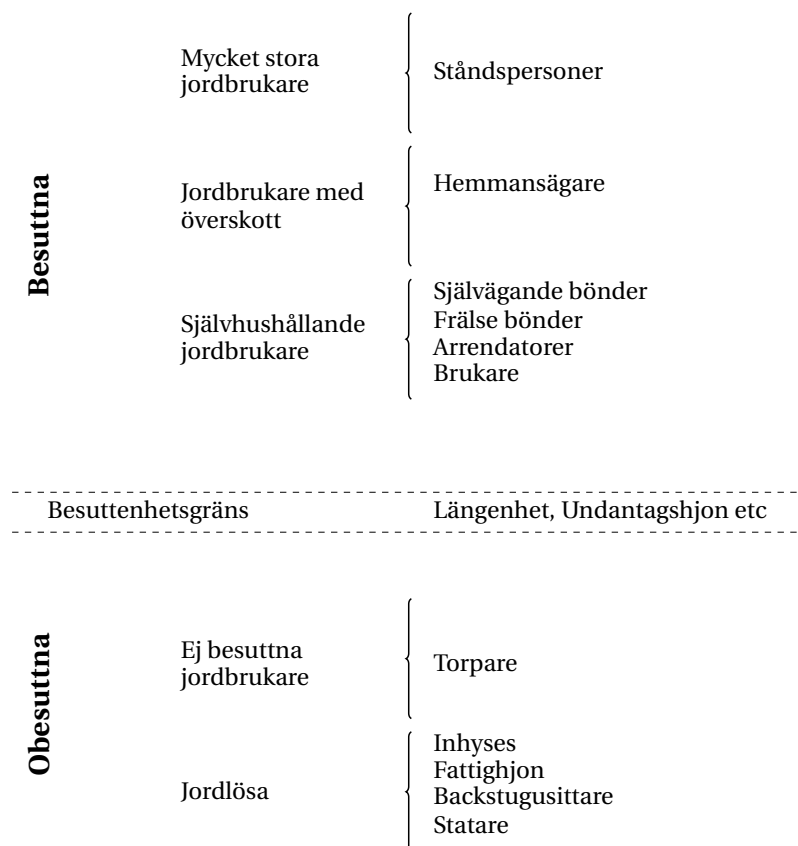
pings län. Eftersom varje individ definieras i enlighet med tio separata variabler, utgör 110 510 poster hela databasen. En redovisning över vilka socknar som har defekt dödbok samt dödligheten och population för socknar finns i Appendix A.

Studien skulle potentiellt kunna använda sig av ett mindre urval genom att enbart beakta ett fåtal socknar och extrapolera slutsatser som anses representativa för hela området. Dock skapar detta ett problem kring representativitet eftersom dödligheten tydligt skall ha varierat mellan olika delar av regionen enligt Holm och Lönnberg.⁴⁰ Ett större urval har fördelen att det bidrar till ett mer representativt resultat samt ett resultat med högre tillförlitlighet, dvs hur troliga eller representativa resultaten är för området. Eftersom alla individer inom studieområdet under perioden innefattas i studien kan inte urvalet utgöra en felkälla och den stora datamängden bidrar till ökad *mättningsvaliditet*, dvs hur väl undersökningen mäter det den avser att mäta.⁴¹

⁴⁰Holm och Lönnberg, 1944, s. 48-49.

⁴¹Bryman och Bell, 2017, s 68-70.

3.3 Klassindelning

Figur 4: Schematisk bild över uppdelningen mellan besuttna och obesuttna. Närmare beskrivning av de olika grupperna finns i början av uppsatsen.

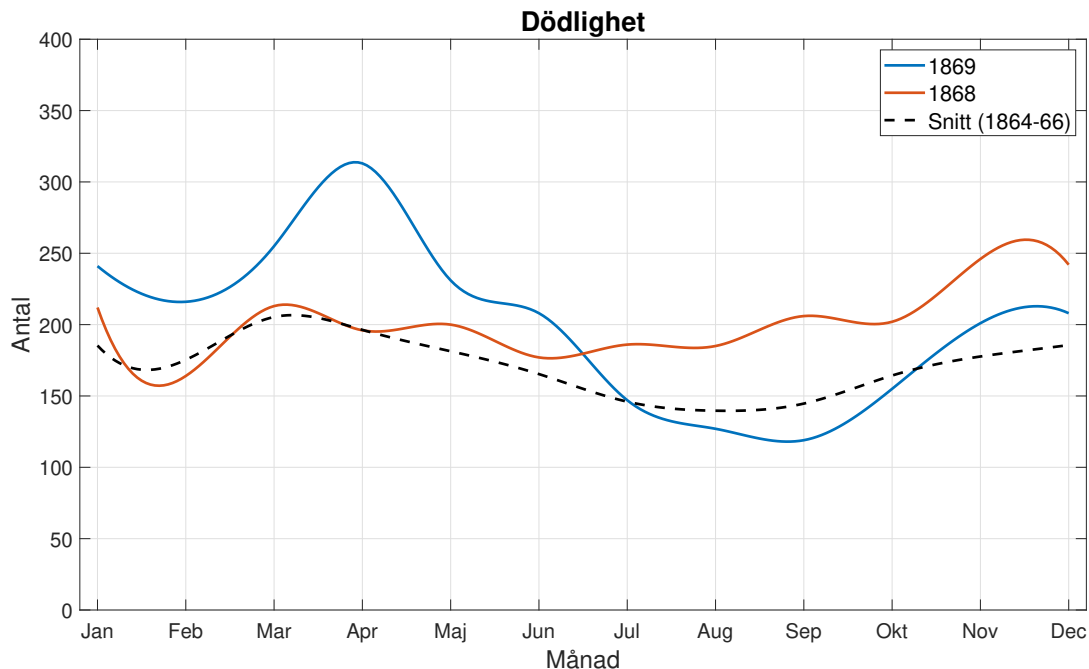
För att effektivt och meningsfullt kategorisera dåtidens sociala terminologi i relation till ägande appliceras Christer Winbergs klassindelning, se Figur 4. Individer kategoriseras som antingen obesuttna eller besuttna, medan mer svårdefinierade individer hamnar på besuttenhetsgränsen och uteblir från klassindelningen.⁴²

Klassindelningen fokuserar främst på att tydligt kategorisera människor utifrån deras tillgång till mark och avkastning från deras jordegendom, något som gör att individer från storstäder blir svårplacerad och hamnar främst på besuttenhetsgränsen. Klassuppdelningen bör därför betraktas som främst relevant för landsbygden, inte urbana områden som städer. Samtidigt kommer enbart vuxna individer, femton eller äldre, uppdelas i klasser. En beskrivning av de betraktade sociala klasserna finns i början av uppsatsen.

⁴²Winberg, 1975, s 44-45.

4 Resultat och Analys

4.1 Årlig översikt

Figur 5: Illustration av dödligheten per månad, snittåret refererar till snittet för åren 1864-1866.

Grafen i Figur 5 indikerar att överdödligheten var som störst under andra halvan av året 1868 och första halvan av året 1869. Det är speciellt våren 1869 som överdödligheten är som högst i relation till snittåret. Det är förmodligen inte fel att resonera att den ökade dödligheten under 1869 kunde uteblivit ifall staten i stället valt att i november 1868 utdela nödhjälp. Kurvan för de två nödåren liknar snittåret i beteende, men innehåller en högre amplitud. Detta indikerar att överdödligheten under missväxten är relativt konstant fördelad under perioden.

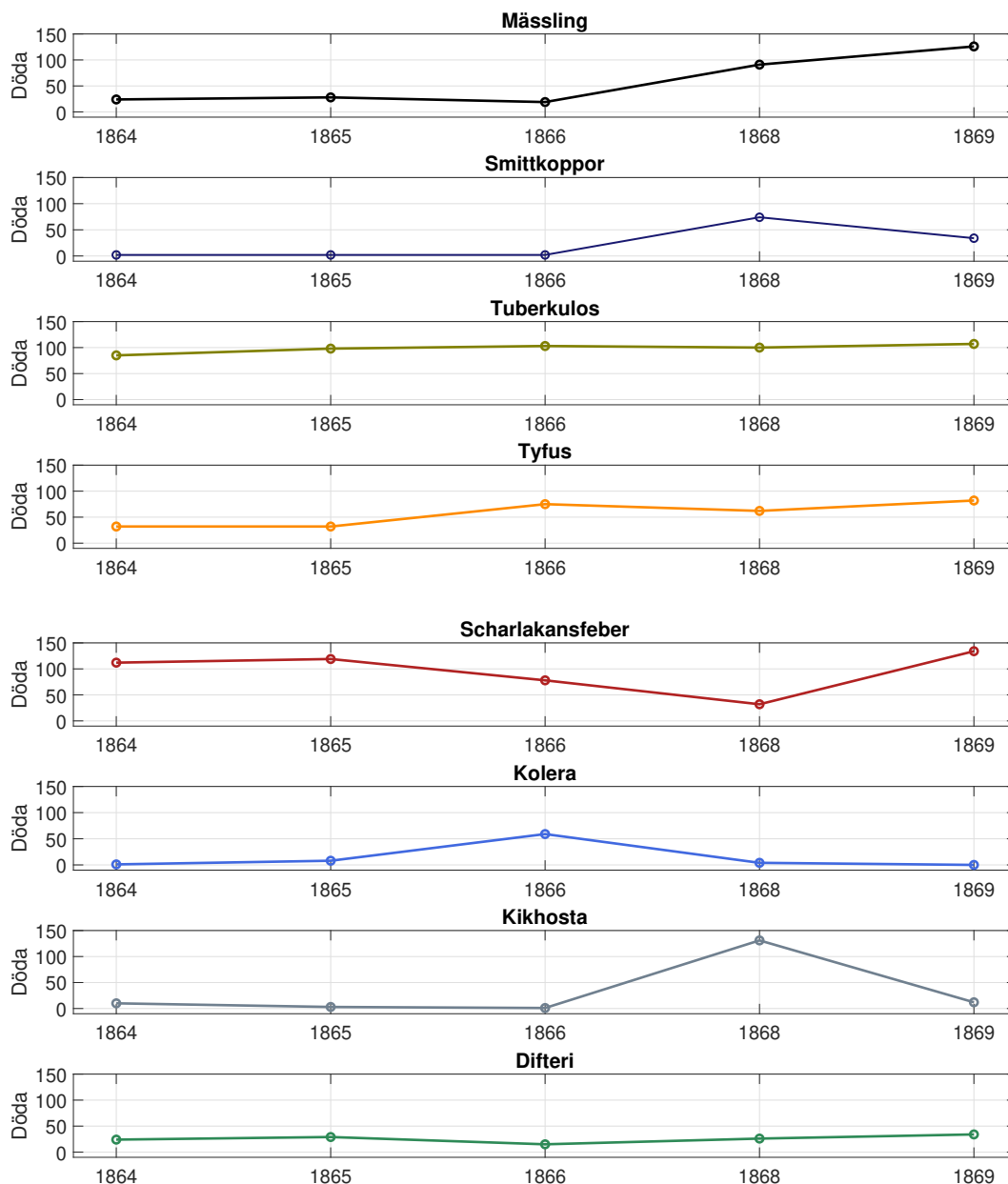
Överdödligheten är även relativt låg i relation till de flesta andra områden som upplevt missväxt. I till exempel Finland var överdödligheten femfaldig i relation till tidigare år, vilket indikerar att missväxten i Sverige verkar varit mild.⁴³ Historikern Marie C. Nelson väljer till exempel att diskutera vare sig missväxten i Sverige verkligen skall klassificeras som *famine*, dvs svält eller hungersnöd på svenska.⁴⁴ Med tanke på den låga överdödligheten i Sverige i relation till andra områden som utsatts för hungersnöd, så som Finland,

⁴³Pitkänen, 1992.

⁴⁴Nelson, 1988.

är detta en legitim fråga.

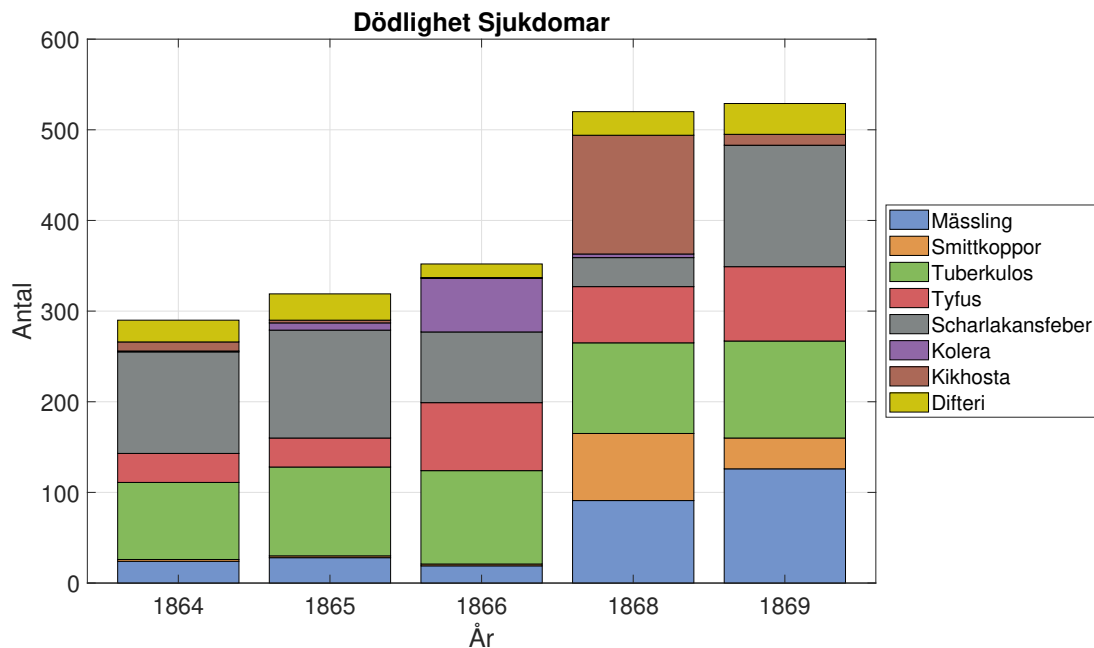
4.2 Sjukdomar

Figur 6: Sjukdomsutveckling för åtta smittsamma sjukdomar för studieområdet i Jönköpings län.

Smittsamma sjukdomar var vanligt förekommande under den studerade perioden, detta redovisas tydligt i Figur 6. Speciellt ökade mängden individer som insjuknat och dött av mässling, smittkoppor, tyfus och kikhosta under missväxtåren. Andra sjukdomar minskar eller förblir oförändrade. Utifrån en ensam studie går det dock inte att påpeka vilka

sjukdomar som ökar eller minskar under missväxt.

Figur 7: Total dödlighet från åtta smittsamma sjukdomar för studieområdet i Jönköpings län.

I sin helhet har dödligheten på grund av smittsamma sjukdomar ökat för missväxtåren 1868 och 1869, detta kan utläsas i Figur 7. En tydlig indikation på en direkt korrelation mellan missväxt och ökad dödlighet från smittsamma sjukdomar. Förmodligen kan dödligheten från smittsamma sjukdomar direkt kopplas till hur missväxt leder till en undernärd befolkning som är mer receptiv för smittsamma sjukdomar, ett fenomen som Johan Söderberg tidigare påpekat.⁴⁵

Under missväxten valde en stor del av befolkningen att ge sig av för att antingen tigga eller arbeta.⁴⁶ Missväxten satte därför en stor del av den småländska befolkningen i rörelse och därmed även diverse olika sjukdomar. Således vandrar redan undernärda och svaga sockeninånare till andra undernärda och svaga invånare i andra socknar för att tigga allmosor. Det är förmodligen den ökade rundvandringen samt den försämrade allmänhälsan som främst låg till grund för den ökade sjukdomsspridningen.

⁴⁵Söderberg, 1981, s. 88-90.

⁴⁶Västerbro, 2018, s. 215-221.

	Dödlighet		
	Sjukdomar	Totalt	Andel
Snitt	320	2067	
1868	520	2429	
Överdödlighet 1868	+200	+362	55,2%
1869	529	2421	
Överdödlighet 1869	+209	+354	59,0 %

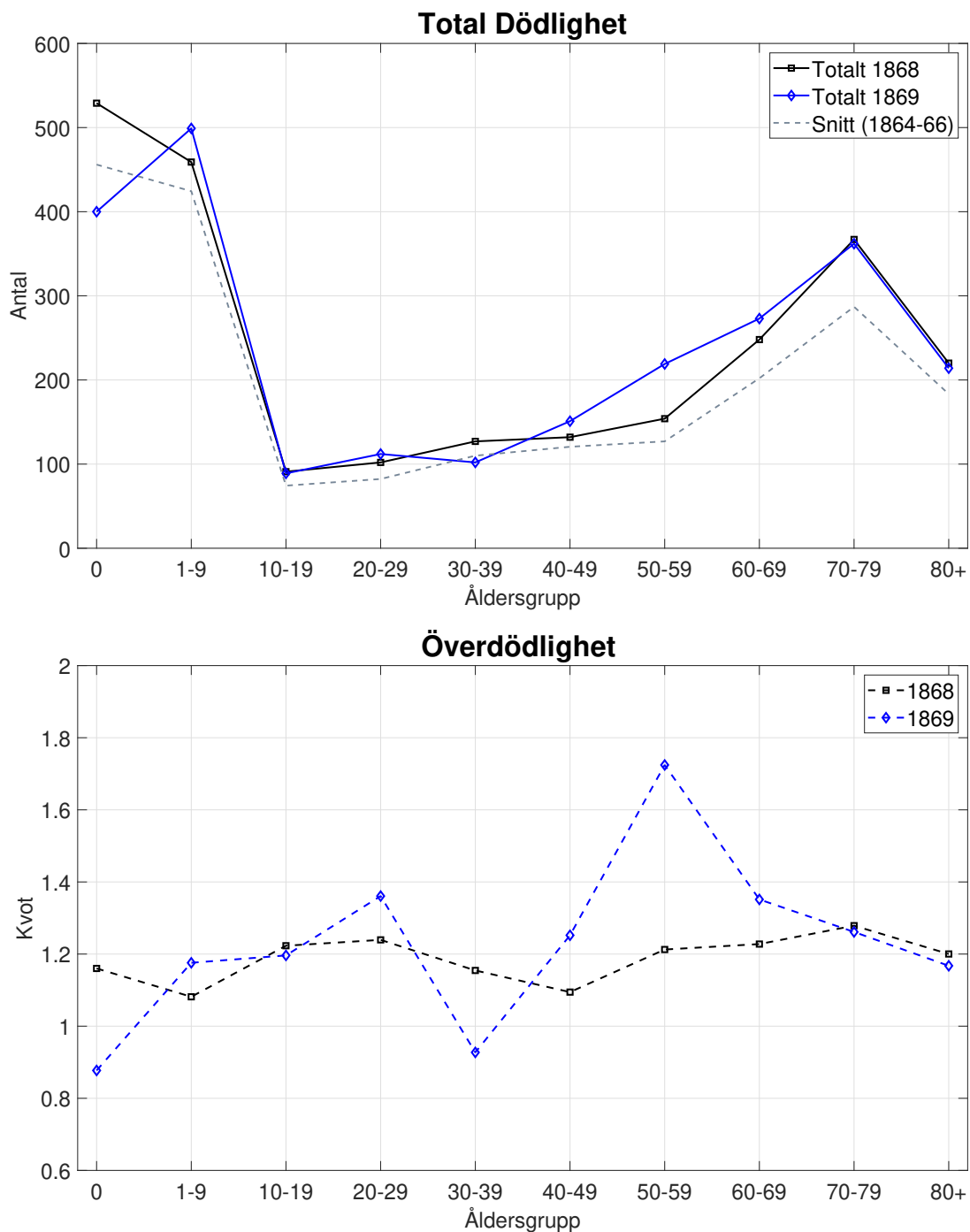
Tabell 3: Dödligheten från smittsamma sjukdomar i relation till den totala dödligheten för åren 1868 och 1869. Med smittsamma sjukdomar avses mässling, smittkoppor, tuberkulos, tyfus, scharlakansfeber, kolera, kikhosta och difteri. *Andel* indikerar hur stor andel av den totala överdödligheten kan förklaras av överdödlighet från smittsamma sjukdomar.

I Tabell 3 beskrivs överdödligheten för de avsedda åren samt överdödligheten från åtta smittsamma sjukdomar. Tabellen indikerar att nästan 60% av överdödligheten för de båda åren kan förklaras av en markant ökad dödlighet från smittsamma sjukdomar. Även om andelen smittsamma sjukdomar enbart utgör en liten del av den totala dödligheten under perioden, förklarar överdödligheten från smittsamma sjukdomar en stor del av den totala överdödligheten under perioden. Det bör även nämnas att alla dödsposter i dödböckerna inte nödvändigtvis innehåller en dödsorsak, således är det inte fel att anta att dödligheten från smittsamma sjukdomar är något högre än vad tabellen indikerar. Kopplingen mellan smittsamma sjukdomar och missväxt i svensk tidigmodern tid som redogjorts för av Daniel Larsson passar således även in på missväxten i Småland.⁴⁷ Det är därför inte fel att påpeka att den ökade dödligheten under missväxt tydligt kan förklaras av den ökade dödligheten från smittsamma sjukdomar.

⁴⁷Larsson, 2020, s. 422-424.

4.3 Sociala faktorer

4.3.1 Ålder

Figur 8: Övre, total dödlighet för varje åldersgrupp. Nedre, överdödlighet i relation till snittet för åren 1864-66.

Figur 8 indikerar att det inte nödvändigtvis finns en direkt koppling mellan överdödlighet och ålder, dock varierar överdödligheten något mellan olika åldersgrupper. Dock kan man påpeka att i sin helhet är överdödligheten relativt jämnt distribuerad. Det är

främst personer i övremedelåldern (40-69) under nödåret 1869 som är överrepresenterade.

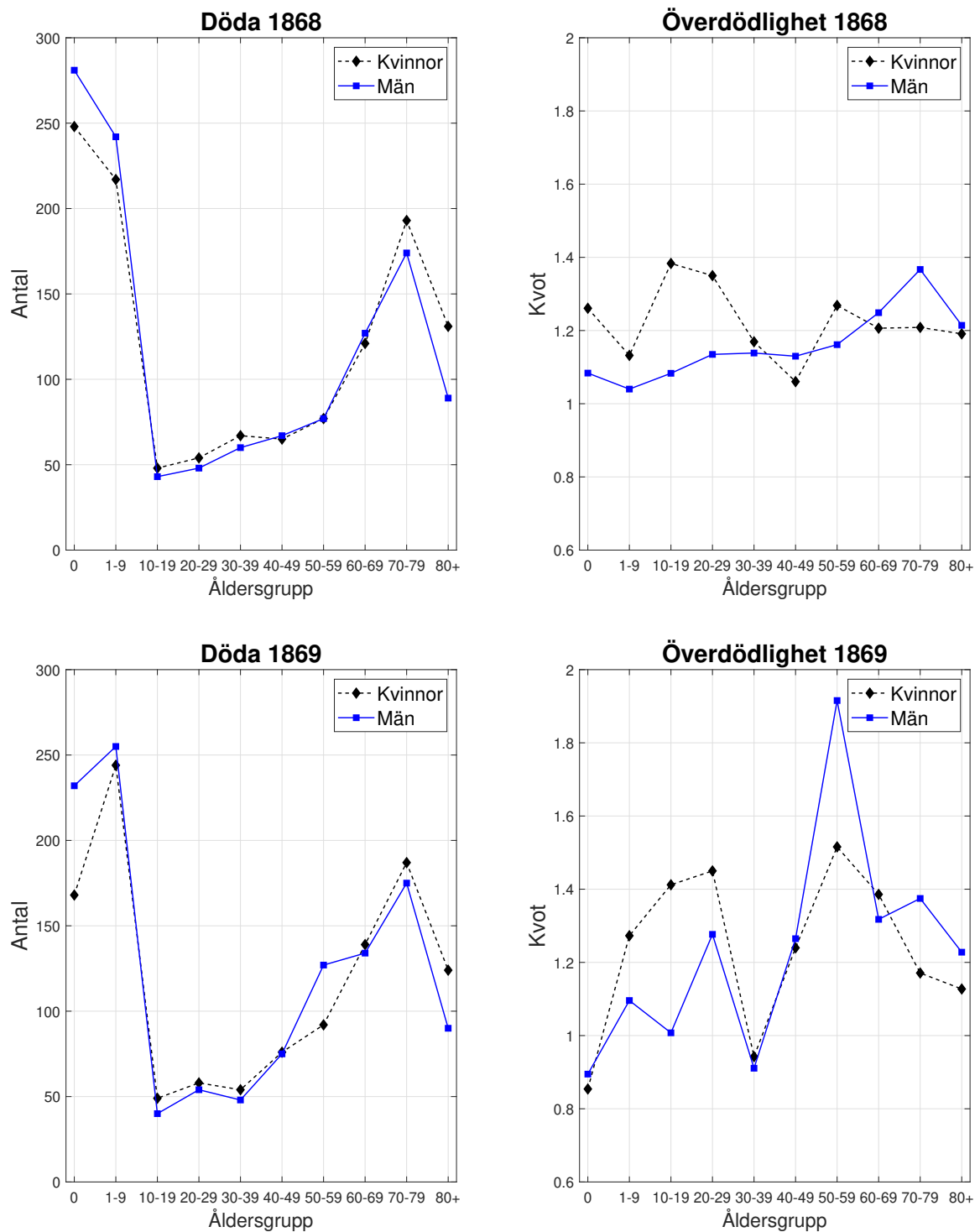
Det som främst sticker ut är den minskade dödligheten bland nyfödda. Det är inte fel att anta att den ökade spridningen av sjukdomar under missväxten, som påvisats i föregående sektion, naturligt skulle resultera i en ökad dödlighet bland spädbarn. Tidigare forskning har dock indikerat att det finns en direkt korrelation mellan missväxt och minskad nativitet, dvs barnafödelse. Under missväxt minskar ofta mängden giftermål, fertiliteten hos kvinnor och libido bland båda könen.⁴⁸ Det kan även nämnas att många män under perioden valde att bege sig till områden som klarat sig bra från missväxten för arbete. Många män i arbetsför ålder begav sig bland annat till Skåne eller Stockholm för anställning och var därför inte närvarande i familjen.⁴⁹ Dessa två faktorer i kombination med varandra kan förväntas förklara den minskade spädbarnsdödligheten som ett direkt resultat av den minskade nativiteten som Johan Söderberg även påpekat.⁵⁰ Mer information kring dödlighet fördelat bland de olika åldersgrupperna finns bifogat i Bilaga B.

⁴⁸Mokyr och Gráda, 2002, s. 99-101.

⁴⁹Västerbro, 2018, s. 215-221.

⁵⁰Söderberg, 1981, s. 265-271.

4.3.2 Kön

Figur 9: Övre, Dödlighet för året 1868. Nedre, Dödlighet för året 1869. Kvoten refererar till kvoten mellan det avsedda året och snittåret 1864-66.

Fördelningen av dödlighet bland könen från Figur 9 indikerar att överdödligheten var betydligt högre bland kvinnor än män i yngre åldrar, detta är sant för både året 1868

samt 1869. Under missväxten i Finland 1868 var överdödligheten som störst för män i alla åldersgrupper.⁵¹ Vilket gör kvinnors överrepresentation bland de döda i yngre åldrar mindre förväntat. Eftersom kvinnor generellt har högre kroppsfett samt lägre muskelmassa och metabolism än män, har många argumenterat för att kvinnor har en komparativ fördel gentemot män vid svält.⁵²

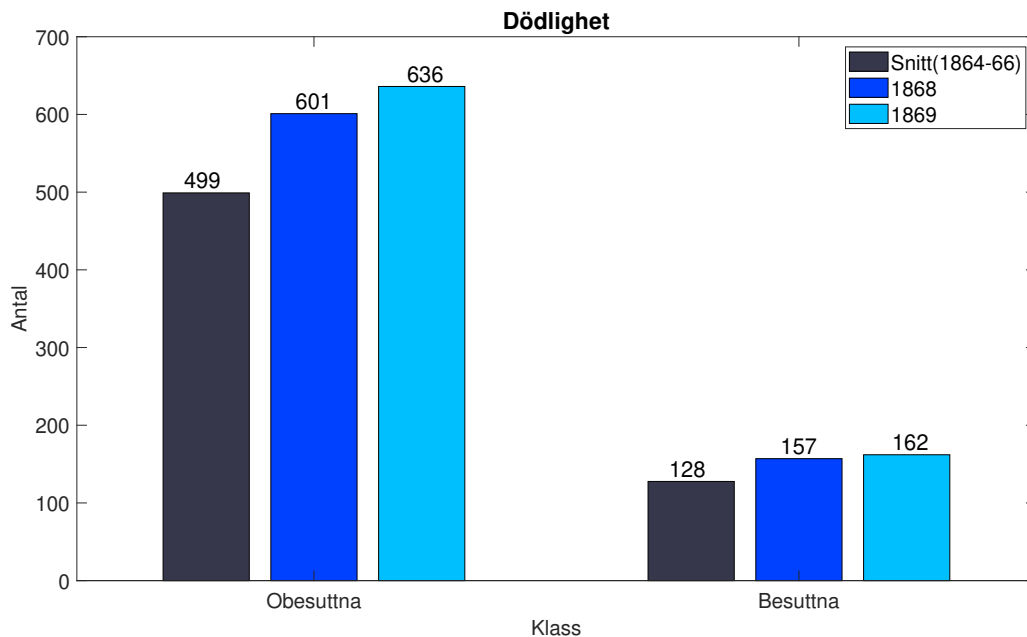
Under den svenska missväxten ökade dödligheten enbart marginellt i relation till grannlandet Finland. I Finland var dödligheten runt fem gånger högre än tidigare år, i Sverige verkar dödligheten enbart ha ökat med 15-20 %. Dödsorsakerna från kyrkoböckerna i Sverige beskrivs aldrig explicit som svält. I stället relaterar den ökade dödligheten till de försämrade livsförhållanden som armod och nöd ofta ger upphov till, speciellt sjukdomar. Ifall överdödligheten i Sverige liknade den i Finland hade man kunnat förvänta att biologiska faktorer mellan könen spelat större roll. Dvs: hade Sverige upplevt en mycket svårare period av svält med överdödlighet komparativ till grannlandet Finland 1868, hade könsmissiga faktorer förmodligen haft en större inverkan på dödlighets fördelningen mellan könen. För Småland verkar det främst vara faktorer relaterade till spridningen av sjukdomar som hygien, undernärdhet och befolkningstäthet som bidrar till en ökad dödlighet.

Skillnaden i överdödligheten mellan könen blir därför svårare att förklara, specifikt överdödligheten bland yngre kvinnor. Litteratur som diskuterat kön i relation till överdödlighet under missväxt beskriver ofta fördelningen mellan könen som tydligt fördelad till det ena könets fördel eller nackdel. Det är tydligt att överdödligheten påverkas av en bredd mängd faktorer och således går det inte att föra svepande resonemang kring enbart en variabel, så som kön. David Arnolds påstående att kvinnor oproportionerligt drabbas under missväxt blir således ett allt för generaliserande påstående för ett väldigt komplext fenomen.

⁵¹Cormac, 2009, s. 98.

⁵²Cormac, 2009, s. 94-95.

4.3.3 Klass

Figur 10: Total dödlighet för de två samhällsklasserna besuttna och obesuttna.

Både besuttna och obesuttna upplevde ökad dödlighet under missväxtåren. Utifrån Figur 10 upplevde båda grupperna även en liknande procentuell ökade dödlighet. Överdödligheten måste således anses inte variera mellan samhällsgrupper, utan påverkade alla oberoende klass. Ett resultat som stämmer överens med Christer Winbergs arbete där han påvisade skillnader i dödlighet mellan samhällsklasser under andra halvan av 1700-talet, men ingen skillnad mellan samhällsklasser under första halvan av 1800-talet.⁵³

Att båda samhällsklasser upplevde en ökad dödlighet kan bero på att sjukdomsutvecklingen under missväxt inte varierade mellan samhällsklasser. Enligt Johan Söderberg fanns det ingen korrelation mellan fattigdom och dödlighet från sjukdomar, enbart korrelation mellan områdets befolkningstäthet och ökad sjukdomsdödlighet.⁵⁴ Förmodligen är det faktorer som ålder, geografi och befolkningstäthet som tydligare påverkar överdödligheten än just klass. Även om man kan anta att mer besuttna individer har bättre levnadsstandard, hygien och tillgång till mat, är det inte omöjligt att de besuttna även bor i mer tätbebyggda områden, eller områden med större cirkulation av individer utanför socknen. Således borde smittspridningen vara större inom dessa områden.

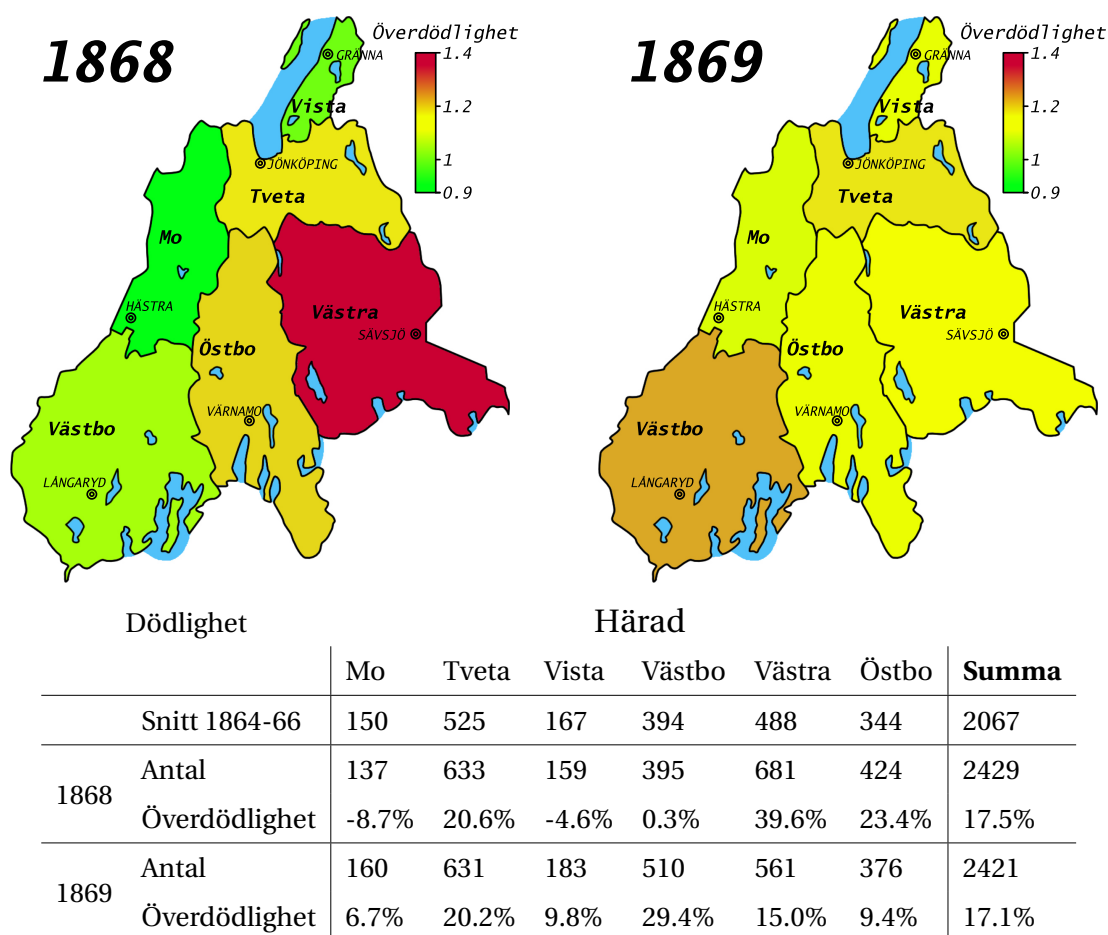
⁵³Winberg, 1975, s. 263.

⁵⁴Söderberg, 1981, s. 257-261.

Samtidigt är det möjligt att andra faktorer, som medelålder, skiljer sig åt mellan klasserna. Ifall de obesuttna generellt är yngre än de besuttna, men de besuttna upplever bättre hygien samt tillgång till mat, skulle resultatet potentiellt bli en likvärdig förändring i dödlighet mellan de båda klasserna. Detta är främst spekulationer men indikerar att överdödligheten inte kan simplificeras till att enbart förklaras genom klass, då de två klasserna inte nödvändigtvis är komparativa.

4.4 Geografiska faktorer

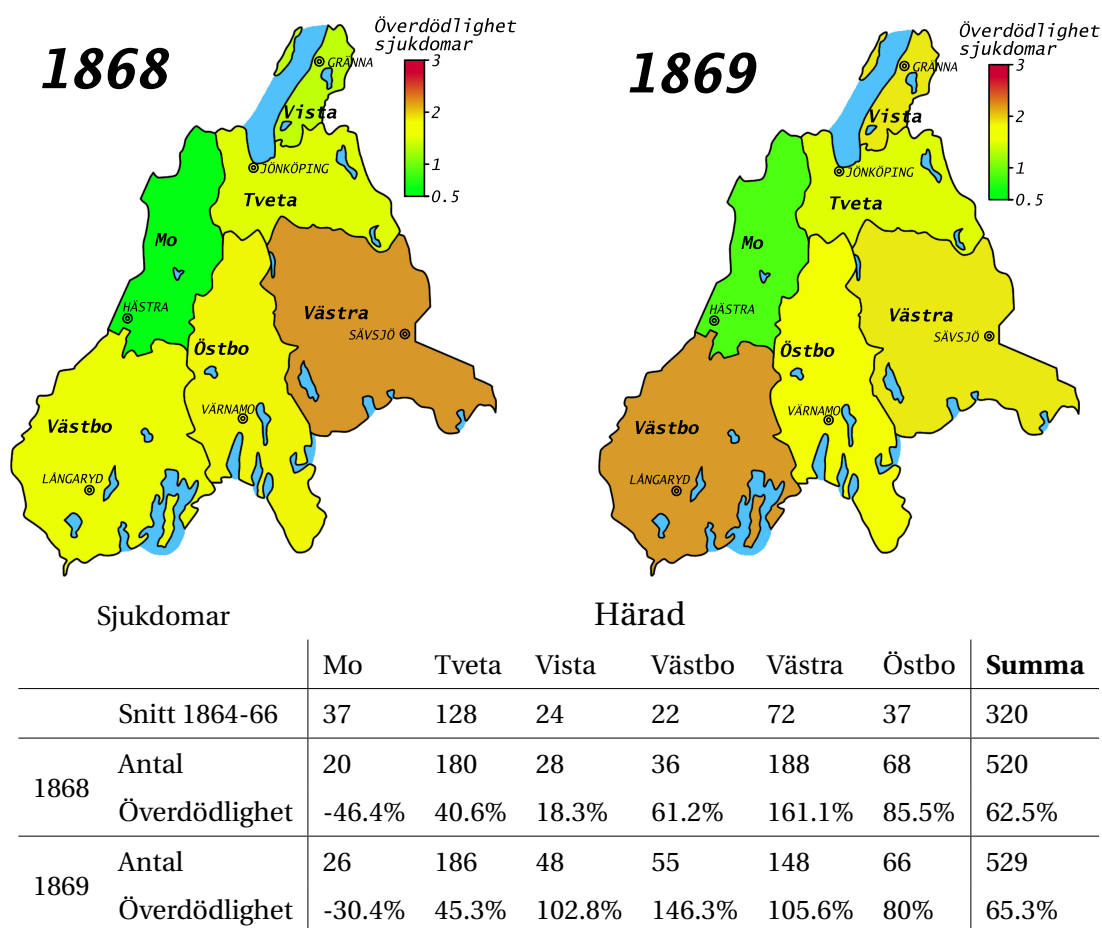
4.4.1 Härad

Figur 11: Överdödlighet för varje härad uppdelat på nödåren 1868 och 1869. Överdödligheten refererar till kvoten mellan det avsedda året och snittåret 1864-66.

Figur 11 indikerar att Västra härad drabbades värst under 1868, medan Västbo härad drabbades värst 1869. *Det torra året* 1868 verkar specifikt ha drabbat Västra, Östbo och Tveta härad medan de resterade häraderna inte drabbats värre än under snittåret. Potentiellt kan det förvärrade tillståndet i östra delen av länet förklaras av att östra delen

av Jönköpings län är placerat på det småländska höglandet, ett område som historiskt får mindre nederbörd än resten av länet.⁵⁵ Ett år med lägre nederbörd borde således påverka höglandet avsevärt mer än västra delen av länet. Dock upplever Västbo i västra delen av länet den högsta överdödligheten under 1869. Det finns en påtaglig variation i dödlighet mellan de olika häraderna, vilket inte är oförväntat eftersom variationen i dödlighet mellan häraderna har tidigare påpekats av bland annat Magnus Västerbro.⁵⁶ När dödligheten observeras bland de olika socknarna som finns bifogat i Biliaga A, framgår det tydliga att missväxtens påverkan varierade markant mellan socknarna. Vissa socknar upplevde nästan en halvering av dödsfallen, men i andra socknar ökade dödligheten nästan trefaldigt.

Figur 12: Överdödlighet från smittsamma sjukdomar för varje härad uppdelat på nödåren 1868 och 1869. Överdödligheten refererar till kvoten mellan det avsedda året och snittåret 1864-66. Med smittsamma sjukdomar avses mässling, smittkoppor, tuberkulos, tyfus, scharlakansfeber, kolera, kikhosta och difteri.

Variationen mellan länets häraderna försvårar dock analysen avsevärt. I tabellen i Figur

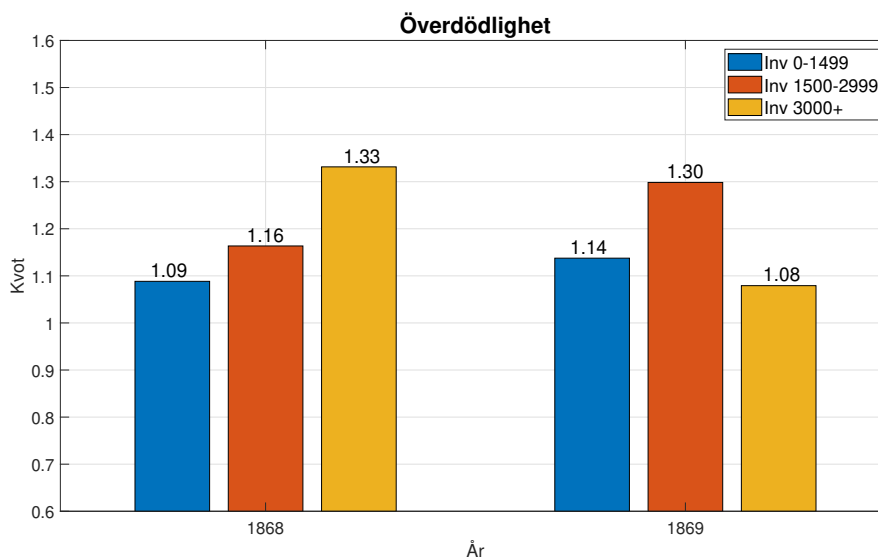
⁵⁵SMHI, 2021.

⁵⁶Västerbro, 2018, s. 302.

11 kan utläsas att dödligheten i vissa häradar minskade under 1868, som i Mo och Vist. Under 1869 ökade dödligheten för alla häradar. Den totala överdödligheten var runt 17% för de båda åren. I sin helhet kan det påpekas att områden belägna på det småländska höglandet under de båda nödåren 1868 och 1869 upplevde en märkbart ökad överdödlighet.

Fördelningen av överdödligheten från smittsamma sjukdomar bland de olika häraderna överensstämmer med fördelningen av den totala överdödligheten, se Figur 12. De områden som upplever en ökad dödlighet upplever således även en ökning i dödligheten från smittsamma sjukdomar. Medan områden som inte upplevt en ökad total dödlighet uppvisar inte heller någon förändring i total dödlighet från smittsamma sjukdomar. Det kan därför påpeka att det finns en påtaglig korrelation mellan överdödlighet från smittsamma sjukdomar och totalöverdödlighet. Därför går det att resonera att den ökade dödligheten under perioden beror främst på den ökade dödligheten från smittsammas sjukdomar, inte geografiska faktorer. En mer detaljerad beskrivning över dödligheten från smittsamma sjukdomar bland de sex häraderna finns bifogad i Bilaga C.

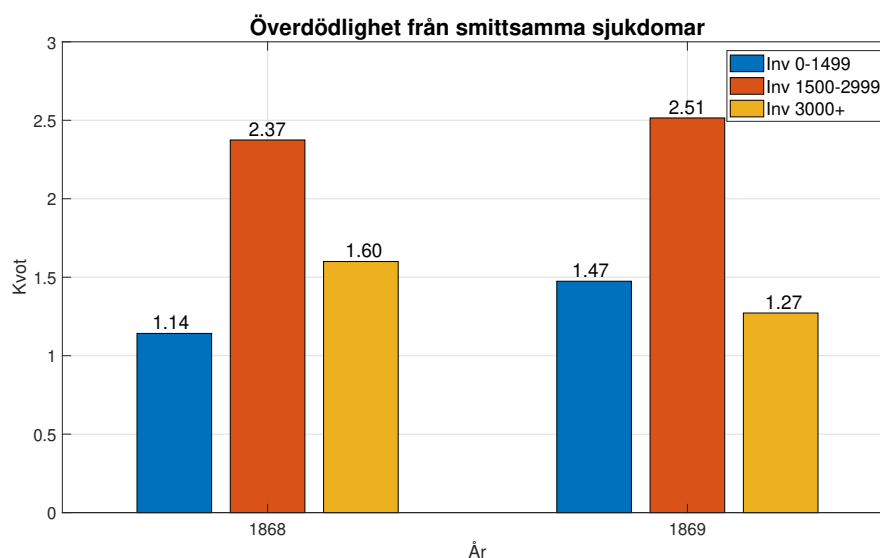
4.4.2 Sockenstorlek

Figur 13: Överdödlighetskvot beroende på sockenstorlek. Där kvoten refererar till kvoten mellan det avsedda året och snittåret 1864-66.

Utifrån stapeldiagrammet i Figur 13 finns det inget som indikerar något samband mellan överdödlighet och sockenstorlek. Den stora överdödligheten bland socknar med fler än 3000 invånare kan förmodligen förklaras med att städer generellt är beroende av

överskottet från landsbygden för näring. När överskottet uteblir påverkas utbudet negativt och priset ökar, ett marknadsfenomen som enligt källor uppstod bland annat på Jönköpingsmarknad 1868.⁵⁷ Resultatet blir ett minskat närings- och kaloriintag bland invånarna som leder till fler sjukdomar och undernärdhet.⁵⁸ Under det kalla året 1867 i Norrbotten påvisade Marie C. Nelson en ökad dödlighet bland städerna eftersom man var beroende av jordbruksöverskottet för näring.⁵⁹ Det är förmodligen inte fel att anta att samma fenomen uppstod i Småland året efter. Städer har även generellt sämre hygieniska förhållanden och avsevärt högre trångboddhet än landsbygden, vilket borde bidra till ökad sjukdomsspridning. Den stora överdödligheten bland städerna 1868 är därför något förväntad. Den minskade dödlighet i städerna under efterföljande år, 1869, beror förmodligen på närheten till handelsområden och logistiska fördelar i relation till mer rurala områden. Dessa logistiska fördelar borde resultera i att nödhjälpen tidigare distribuerats i städerna än på landsbygden.

Figur 14: Överdödlighetskvot från smittsamma sjukdomar beroende på sockenstorlek. Där kvoten refererar till kvoten mellan det avsedda året och snittåret 1864-66. Med smittsamma sjukdommar avses mässling, smittkoppor, tuberkulos, tyfus, scharlakansfeber, kolera, kikhosta och difteri.

Överdödligheten från sjukdomar bland städer (3000+ invånare) är relativt låg, se Figur 14. Eftersom överdödligheten avser kvoten mellan avsett år och snittåret 1864-1866 blir överdödligheten från sjukdomar mindre ifall dödligheten från sjukdomar under snittåret är högt. I städer där hygien är sämre och trångboddheten högre borde sjukdoms-

⁵⁷Västerbro, 2018, s 223.

⁵⁸Söderberg, 1981, s. 265-267.

⁵⁹Nelson, 1988.

spridningen under snittåret vara högre. Därför är det förväntat att överdödligheten från sjukdomar i städerna är mindre än resterande områden.

Socken Storlek	Invånare	Dödlighet från Sjukdomar [per 1000 inv]		
		Snitt	1868	1869
0-1499	50656	2.32	2.65	3.42
1500-2999	38067	2.06	4.89	5.18
3000+	28377	4.41	7.05	5.60

Tabell 4: Tabell över dödligheten från smittsamma sjukdomar per 1000 invånare beronde på sockenstorlek.

De medelstora socknarna, dvs socknar med mellan 1500 och 2999 invånare, upplevde en märkvärdigt högre överdödlighet från sjukdomar än andra socknar, se Figur 14. Då dödligheten och spridningen av smittsamma sjukdomar nära kopplas till trångboddhet, undernärdhet och hygien enligt Johan Söderberg, antas att de medelstora socknarna kommer uppleva en större smittspridning än mindre socknar. Medelstora socknar upplever även mer frekvent migration och handel än små socknar, något som utan tvivel bidrog till smittspridningen. Den höga överdödligheten bland medelstora socknar skulle även kunna förklaras av att dödligheten från smittsamma sjukdomar under snittåret 1864-1866 var relativt lågt, se Tabell 4. Men även att smittsamma sjukdomar har större potential att sprida sig i socknar med fler invånare och således fler potentiella individer som kan föra sjukdomen vidare. En översiktlig tabell över dödlighet från smittsamma sjukdomar uppdelat i enlighet med sockenstorlek finns bifogat i Bilaga D.

5 Sammanfattning

Uppsatsens syfte har varit att utröna vilka sociala faktorer som påverkat dödligheten under missväxten i Småland 1868 och 1869, men även ifall dödligheten varierar beroende på geografiska faktorer eller kan förklaras av smittsamma sjukdomar.

Överdödligheten varierade tydligt mellan olika åldersgrupper för nödåret 1869. För vuxna i åldrarna 30-39 och spädbarn minskade dödligheten med ett fåtal procent, men för vuxna i åldrarna 50-59 ökade dödligheten med nästan 80% under året. Under det föregående året, 1868, var dödligheten marginellt högre bland alla åldersgrupper.

Den minskade dödligheten bland spädbarn 1869 kopplas nära till den minskade nataliteten som redovisat i tidigare forskning av bland annat Johan Söderberg. Söderberg menar att höga födelsetal resulterar i fler döda spädbarn, således minskar dödligheten bland spädbarn under perioder av svält eftersom svält resulterar i minskad natalitet.⁶⁰

Kvinnor i yngre åldrar (1-29) upplevde en högre överdödlighet än männen i samma åldrar under båda nödåren. Bland de äldre invånarna ökade dödligheten främst bland männen, speciellt mellan åldrarna 50-59 där dödligheten nästan fördubblades under nödåret 1869. Resultatet är svårtolkat. Tidigare forskning har främst framhållit att det ena eller det andra könet varit överrepresenterat bland de döda, ingen har framhållit en överdödlighet bland könen som varit åldersberonde. David Arnolds påstående att svält och missväxt främst drabbar kvinnor kan dock inte styrkas i denna uppsats.⁶¹ I sin helhet kan det påpekas att det är svårt att göra generella påståenden över utfallet under nödår eftersom en så stor mängd faktorer påverka utfallet.

Överdödlighets uppdelningen bland könen är även förvånansvärt med tanke på skillnaden i överdödlighet mellan män och kvinnor i Finland 1868, där män var tydligt överrepresenterade i alla åldersgrupper. Men som tidigare påpekats var överdödligheten betydligt större i Finland än Sverige, vilket gör en komparativ analys mellan Sverige och Finland mindre tillförlitlig.⁶²

Även om det agrara jordbrukssamhället under perioden definierade individer i sociala

⁶⁰Söderberg, 1981, s. 265-267.

⁶¹Arnold, 1991.

⁶²Cormac, 2009, s. 98.

klasser beroende på tillgången och relationen till mark, upplevde de besuttna och obesuttna en likvärdig överdödlighet under de båda nödåren. Resultatet ligger i enlighet med tidigare forskning som indikerat mindre skillnader i dödlighet mellan olika samhällsklasser under mitten av 1850-talet i Sverige.⁶³

De härader som var helt eller delvis belägna på det småländska höglandet upplevde högst överdödlighet under *det torra året* 1868, dvs Tveta, Västra och Östbo härad. Under det följande året, 1869, upplevde alla härader en ökad dödlighet, men dödligheten för härader belägna på det småländska höglandet förblev hög. Man kan således resonera att det geografiska höglandets lägre årliga nederbörd resulterade i en högre dödlighet än den resterande delen av länet. Resultatet indikerade inget samband mellan mängden invånare i socknen och ökad dödlighet. Dock var överdödligheten från smittsamma sjukdomar högst för medelstora socknar, dvs socknar med mellan 1500 och 2999 invånare. Förmodligen kan detta främst förklaras genom den relativt låga dödligheten på grund av smittsamma sjukdomar under snittåret.

Den faktor som främst förklarar den ökade dödligheten under missväxten är den ökade dödligheten från smittsamma sjukdomar. Totalt ökade dödligheten från smittsamma sjukdomar med nästan 70% under perioden. Överdödligheten från smittsamma sjukdomar utgjorde totalt 55,2% av överdödligheten 1868 och 59% av överdödligheten under året 1869. Man kan därför påpeka att den ökade dödligheten under missväxten huvudsakligen kan förklaras genom den ökade överdödligheten från smittsamma sjukdomar. En slutsats som stämmer väl överens med tidigare forskning som påpekar en tydlig koppling mellan missväxt och ökad sjukdomsspridning.

5.1 Sammanställning

- **Ålder:** Jämnt fördelad överdödlighet bland åldrarna under 1868, större variation bland åldrarna under 1869.
- **Kön:** Kvinnor i yngre åldrar var överrepresenterade bland de döda, medan män delvis var överrepresenterade bland de äldre.
- **Klass:** Ingen skillnad i överdödlighet mellan de två samhällsklasserna besuttna och obesuttna under missväxten.

⁶³Winberg, 1975, s. 263.

- **Geografiska faktorer:** Något högre överdödlighet på det småländska höglandet, dock fanns stor variation mellan häraderna och mellan de två åren 1868 och 1869.
- **Smittsamma sjukdomar:** Ökad dödlighet från smittsamma sjukdomar utgör den huvudsakliga förklaringen för den ökade dödligheten under missväxten. Detta eftersom nästan 60% av den ökade dödligheten kopplas till den ökade dödligheten från smittsamma sjukdomar.

6 Diskussion

Eftersom dataunderlaget som utgör den kvantitativa analysen är av betydlig storlek och innehåller alla dödsfall inom studieområdet för perioden ökar resultatets tillförlitlighet. Ett potentiellt fel eller misstag skulle således minimalt påverka resultatet. Ifall dataunderlaget var mer avgränsat, dvs innehålla färre individer, hade varje fel eller misstag haft större inverkan på resultatet. I uppsatsen utgör snittet av de tre åren 1864 till 1866 ett snittår som är grunden till den komparativa analysen. Man kan argumentera för att öka mängden år som ligger till grund för snittåret och således forma ett snittår representativt för en längre period. Men med tanke på likheten mellan de tre valda åren skulle det förmodligen enbart marginellt påverka resultatet, men kräva avsevärt mycket mer arbete.

Det huvudsakliga problemet vid användandet av dödböckerna i kyrkoarkiven är att beskrivningen av samtiden är beroende av prästens eller häradsskrivarens subjektiva tolkning. Således är resultatet direkt beroende av, och begränsat av, prästens tolkning. Olika präster applicerar även skilda principer då de antecknar dödsposter. Vissa präster skriver inte någon dödsorsak alls, medan andra främst skriver generella dödsorsaker som *ålderdom* eller *feber*. I städerna, där prästerna utbildningsnivå förmodligen var högre, används främst de latinska namnen för sjukdommar vilket betydligt försvårar tolkningen av dödsorsakerna. Det bör även nämnas att handstilen i kyrkoböckerna i flertalet fall är otydlig samtidigt som böckerna kan vara skadade, en kombination som avsevärt försvårar arbetet. Som ett direkt resultat har enstaka dödsorsaker ej kunnat tydas och lämnats blanka.

När jag i uppsatsen syftar till smittsamma sjukdomar avses åtta specifika sjukdomar. Under perioden fanns självklart fler smittsamma sjukdomar som inte ingår i dessa åtta. Dock är beskrivningen i dödböckerna ofta ambivalenta eller oklara vilket gör att mängden smittsamma sjukdomar har reducerats till åtta specifika sjukdomar. Det skall även nämnas att prästerna använder ålderdomliga benämningar på sjukdomar eller dödsorsaker, vilket gör att en specifik dödsorsak kan förklaras av en mängd olika sjukdomar. Dödsorsaken *slag* kan till exempel inkludera allt från plötslig död till hjärtproblem.

Uppdelningen av varje enskild individ som antingen obesutten eller besutten var relativt svårt. Eftersom jag valt att inte inkludera individer under 15 år i klassanalysen för-

Diskussion

svann en stor del av urvalet. Att definiera individer som antingen besuttna eller obesuttna resulterar i en analys som främst är relevant för landsbygden. Således uteblir de flesta individer från de stora städerna eftersom yrkena eller ämbetena i städerna inte relaterar till ägande av mark och kan vara väldigt svårdefinierade.

Vissa grupper på landsbygden kan varken definieras som besuttna eller obesuttna och placeras därför utanför klassanalysen. Ett exempel på en grupp som placeras utanför klassanalysen är undantagshjon. Undantagshjon är äldre föräldrar som inte längre kan ta hand om sin gård och har således låtit barnen ta över, men förblir delägare. Vid överlämnandet av gården skrivs ett kontrakt som garanterar att föräldrarna kan bo kvar på gården och försörjas av sina barn. Undantagspersoner blir således svåra att placeras eftersom de passar in någonstans mellan inhyses och hemmansägare. De många svårigheter som fanns med att dela upp individer som antingen besuttna eller obesuttna resulterade i ett relativt litet urval. Det stora bortfallet av individer påverkar analysen negativt. Det kan därför diskuteras ifall klassuppdelningen mellan besuttna och obesuttna är en för grov simplificering av de sociala förhållandena på den svenska landsbygden under perioden.

Studieområdet omfattar sex av totalt nio häradar i Jönköpings län. Eftersom insamlingen och den manuella nedskrivningen av alla dödsfall under perioden är väldigt tidskrävande krävdes vissa begränsningar. De tre kvarstående häraderna (Norra Vedbo, Södra Vedbo och Östra härad) som uteblivit från uppsatsen är alla en del av det småländska höglandet. Resultatet indikerade att de häradar som delvis eller helt är belägna på det småländska höglandet drabbades värre under nödåret 1868 än resten av studieområdet. Det är inte omöjligt att detta påstående inte skulle bestå ifall de resterande tre häraderna var med i studien.

Det bör även nämnas att det alltid finns risk för mänskliga misstag under hantering eller nedskrivning av data. Då mängden manuellt nedskrivna poster från dödböckerna är ovanligt stor (totalt 110 510 poster) finns det risk att potentiella misstag har uppstått under nedskrivningen. Samtidigt kan dödböckerna vara i sämre skick eller prästens handstil otydlig. Varje faktor som försvårar arbetet ökar även risken för mänskliga misstag under arbetets gång. För att minska potentiella misstag har jag översiktligt gått igenom databasen för att hitta och åtgärda potentiella misstag samt dubbelkollat alla resultat.

Uppsatsen har även fördelen av att använda sig av ett kvantitativt perspektiv, där samtiden representeras numeriskt i siffror. Således minskar metodens och resultatets beroende av subjektiva tolkningar eftersom matematiska axiom, som att ett tal är större än ett annat, indikerar tydliga förhållanden. Resultatet är således en följd av matematiska förhållande och inte subjektiva tolkningar från uppsatsförfattaren. Dock lägger jag som uppsatsförfattare grunden för metoden, vilket resulterar i att de val som ligger till grund för metoden är delvis beroende av min förståelse av perioden.

Missväxten i Småland 1868-1869 kan analyseras utifrån en mängd olika faktorer. Eftersom denna uppsats enbart är en C-uppsats har en del avgränsningar gjorts. Framtida forskning borde betrakta:

- Finns det skillnader i dödlighet för barn i familjer med besuttna eller obesuttna föräldrar?

I denna uppsats uppfattades inga skillnader i överdödlighet mellan besuttna och obesuttna, dock uteblev barn från urvalet. Eftersom man kan förvänta sig att barn från besuttna familjer har bättre tillgång till mat samt bättre levnadsstandard, kan man även förvänta sig att detta bidrar till minskad dödlighet bland barnen.

- Är dödligheten under missväxt högre på det småländska höglandet?

De tre härader i Jönköpings län som inte innefattas i denna uppsats utgör alla en del av det småländska höglandet. Framtida forskning borde kunna utvärdera vare sig det småländska höglandet drabbas värre än närliggande områden under missväxt.

- Drabbas yngre kvinnor värre än män under perioder av missväxt?

Utifrån resultatet i denna uppsats drabbades kvinnor i yngre ålder värre under missväxten än vad män gjorde. Framtida forskning borde undersöka vare sig detta fenomen även uppstår under andra perioder av missväxt och varför just kvinnor skulle vara överrepresenterade bland de döda.

Bibliografi

Otryckta källor

Landsarkivet i Vadstena

Mo härad, samtliga kyrkoarkiv	Dödböcker 1864, 1865, 1866, 1868, 1869
Tveta härad, samtliga kyrkoarkiv	Dödböcker 1864, 1865, 1866, 1868, 1869
Vista härad, samtliga kyrkoarkiv	Dödböcker 1864, 1865, 1866, 1868, 1869
Västbo härad, samtliga kyrkoarkiv	Dödböcker 1864, 1865, 1866, 1868, 1869
Västra härad, samtliga kyrkoarkiv	Dödböcker 1864, 1865, 1866, 1868, 1869
Östbo härad, samtliga kyrkoarkiv	Dödböcker 1864, 1865, 1866, 1868, 1869

Statistiska Centralbyrån (SCB) - samlingspost,

Utdrag ur födelse-, vigsel- och dödböcker 1860-1949

Mo härad, samtliga socknar	Dödsböcker 1864, 1865, 1866, 1868, 1869
Tveta härad, samtliga socknar	Dödsböcker 1864, 1865, 1866, 1868, 1869
Vista härad, samtliga socknar	Dödsböcker 1864, 1865, 1866, 1868, 1869
Västbo härad, samtliga socknar	Dödsböcker 1864, 1865, 1866, 1868, 1869
Västra härad, samtliga socknar	Dödsböcker 1864, 1865, 1866, 1868, 1869
Östbo härad, samtliga socknar	Dödsböcker 1864, 1865, 1866, 1868, 1869

Litteratur

Andersson, Lars I (2003). *Sveriges historia: Under 1800- och 1900-talet*. Liber AB.

Arnold, David (1991). *Famine: Social Crisis and Historical Change (New Perspectives on the Past)*. 1st. Wiley-Blackwell.

Bengtsson, Tommy (1981). "Harvest Fluctuations and Demographic Response: Southern Sweden 1751-1858". I: *International Symposium on the Mortality Decline and Short-term Population Movement*. Almquist och Wiksell International, s. 329–356.

Cormac, Ó Gráda (2009). *Famine: A short history*. Princeton University Press.

Fridlitzius, Gunnar (1981). "The Mortality Decline in the First Phase of the Demographic Transition: Swedish Experiences". I: *International Symposium on the Mortality Decline and Short-term Population Movement*. Almquist och Wiksell International, s. 71–114.

Gustafsson, Harald (2017). *Nordens historia: En europeisk region under 1200 år*. Studentlitteratur AB.

- Hannerberg, David (1971). *Svenskt agrarsamhälle under 1200 år : gård och åker, skörd och boskap*. Albert Bonniers Förlag.
- Hedenborg, Susanna och Lars Kvarnström (2019). *Bönderna och arbetarnas tid: 1720-2018*. Studentlitteratur AB.
- Holm, Ernst G. och Egil Lönnberg (1944). *Nödåren i norra småland*. Läns museets förlag.
- Häger, Olle, Carl Torell och Hans Vilius (1978). *Ett satans år: Norrland 1867*. Sveriges radio.
- Nelson, Marie C. (1988). "Bitter bread. The Famine in Norrbotten 1867-1868". Diss.
- SCB (1870). *Statistiska centralbyråns underdåniga berättelse för år 1868*. Bidrag till Sveriges officiella statistik.
- Stråth, Bo (2012). *Sveriges Historia: 1830-1920*. Utg. av Dick Harrison. Nordstedts förlag.
- Svensson, Conny (2010). *Kompendium i teknisk geologi*. KFS i Lund AB.
- Söderberg, Johan (1981). "Interrelationship Between Short-term Economic and Demographic Fluctuation in a Period of Crisis: South Eastern Sweden 1866-1872". I: *International Symposium on the Mortality Decline and Short-term Population Movement*. Almquist och Wiksell International, s. 255–276.
- Uddenberg, Nils (2015). *Lidande och läkedom II: Medicinens historia från 1800 till 1950*. Fri Tanke Förlag.
- Winberg, Christer (1975). *Folkökning och proletarisering : kring den sociala strukturomvandlingen på Sveriges landsbygd under den agrara revolutionen*. E B.
- Västerbro, Magnus (2018). *Svälten: Hungersåren som formade Sverige*. Albert Bonniers Förlag.

Artiklar

- Larsson, Daniel (2020). "Diseases in Early Modern Sweden". I: *Scandinavian Journal of History* 45.4, s. 407–432. DOI: 10.1080/03468755.2019.1659178.
- Mokyr, Joel och Cormac Ó Gráda (2002). "What do people die of during famines: The Great Irish Famine in comparative perspective". I: 6, s. 339–363.
- Mokyr, Joel och Cormac Ó Gráda (2002). "What do people die of during famines: The Great Irish Famine in comparative perspective". English. I: *European Review of Economic History* 6, s. 339–363.
- Pitkänen, Kari J. (1992). "The patterns of mortality during the Great Finnish Famine in the 1860s". I: s. 81–102.

- Sami, Leela (2011). "Starvation, Disease and Death: Explaining Famine Mortality in Madras 1876-1878." I: *SOCIAL HISTORY OF MEDICINE* 24.3, s. 700–719. ISSN: 0951631X.
- Utterström, Gustaf (1954). "Some population problems in pre-industrial Sweden". I: *Scandinavian Economic History Review* 2.2, s. 103–165. DOI: 10.1080/03585522.1954.10407619.
- Voutilainen, Miikka (2021). "Income inequality and famine mortality: Evidence from the Finnish famine of the 1860s." I: *Economic History Review*.

Internet

- Johnsson, Daniel (2017). *Introduktion till släktforskning: En resa genom historien i dina förfädersfotspår*. Online:"<https://genny.se/docs/introduktion-till-slc3a4kftforskning-version-2-170910.pdf>, (senast besökt 30/11/21).
- Riksarkivet (2021). *SCB födda, vigda, döda 1860-1949*. Online:<https://sok.riksarkivet.se/scb-fodda-vigda-doda>, (senast besökt 30/11/21).
- SMHI (2021). *Smålands klimat*. Online:"<https://www.smhi.se/kunskapsbanken/klimat/klimatet-i-sveriges-landskap/smalsands-klimat-1.4865>, (senast besökt 12/12/21).

Bilaga A: Sockenöversikt

	Befolkning	Obefintlig/dålig Dödbok	1864	1865	1866	1868	1869
Mo							
Angerdshestra	688		14	16	6	15	6
Bondstorp	700		25	10	7	6	8
Bottnaryd	1403		27	13	20	26	25
Källeryd	561		8	12	4	6	11
Mulseryd	1084		26	18	18	22	31
Norra Hästra	376		3	11	4	5	7
Norra Unnaryd	699		34	18	3	14	17
Stengårdshult	675	x	23	17	10	4	12
Valdshult	235		3	3	2	4	2
Åsenhöga	1376		24	19	22	23	27
Öreryd	520		13	10	7	12	14
Summa	8317		200	147	103	137	160
Tveta							
Bankeryd	981		19	16	8	13	23
Barkeryd	1602		29	40	21	20	33
Barnarp	1065		18	17	27	18	13
Forsorum	894		13	17	16	15	17
Hakarp	1590		26	23	23	22	61
Järsnäs	1065		16	16	21	15	23
Järstorp	748		18	12	5	9	19
Jönköping Västra	4105		94	108	108	129	128
Jönköping Östra	6774		119	120	163	214	146
Lekeryd	1410		21	19	26	34	37
Ljungarum	868		16	15	10	23	14
Månsarp	736		19	7	7	14	9
Nässjö	1756	x	28	29	28	28	30

Rogberga	1596		30	19	32	34	30
Sandseryd	805		20	16	16	15	20
Svarttorp	1116		17	14	21	10	14
Öggestorp	843		25	15	12	20	14
Summa	27954		528	503	544	633	631
Vista							
Gränna lfs.	3477		60	36	64	56	55
Grännas sfs.	1200		21	188	30	19	30
Skärstad	2305		46	40	40	39	53
Visingsö	1179		29	9	21	20	19
Ölmstad	1569	x	31	17	38	25	26
Summa	9730		187	120	193	159	183
Västbo							
Anderstorp	1059		19	18	14	17	9
Bolmsö	1046		18	15	14	24	13
Bosebo	320		5	7	3	2	7
Bredaryd	1343		15	15	20	15	28
Burseryd	1322		21	12	22	22	25
Dannäs	650		11	13	10	10	19
Femsjö	825		14	7	8	16	9
Forsheda	783		4	17	12	9	9
Färgaryd	1317		16	16	22	22	22
Gnosjö	736		15	11	8	10	13
Gryteryd	462		6	1	6	7	10
Jälluntofta	422		8	9	5	9	6
Kulltorp	1188		15	23	17	21	26
Kållerstad	562		11	15	11	8	11
Långaryd	3218		45	60	51	57	69
Refteled	1771		28	35	32	27	33
Sandvik	255		10	5	3	3	8
Södra Hästra	1352		25	23	24	19	31
Södra Unnaryd	2099		30	27	35	27	53
Tannåker	425		5	9	4	5	7
Torskinge	722		10	12	9	9	10

Villstad	2096		39	29	30	30	52
Våthult	511		6	10	3	5	13
Ås	1200		19	17	18	20	27
Summa	25686		395	406	381	395	510
Västra							
Almesåkra	693		8	5	14	15	7
Bringetofta	1759		24	41	24	63	28
Bäckaby	1038		15	21	14	24	25
Fröderyd	1514		31	21	25	43	37
Hjärtlanda	432		10	9	2	19	11
Hjälmseryd	3692		65	106	64	102	63
Hultsjö	1763		27	37	30	53	32
Hylletofta	941		21	18	11	20	22
Malmbäcka	2095		36	36	35	62	69
Norra Ljunga	1759		11	14	12	8	27
Norra Sandsjö	760	x	11	14	12	8	27
Nydala	1441		26	34	20	32	26
Ramkvilla	1920		20	36	38	39	45
Skepperstad	1131		23	29	23	27	21
Stockaryd	1055		10	19	20	36	14
Svenarum	1902		24	39	37	33	31
Vallsjö	740	x	7	9	11	14	12
Vrigstad	1888		14	32	34	37	24
Ödestuga	971		14	18	12	10	15
Summa	28600		431	560	472	681	561
Östbo							
Byarum	2232	x	46	26	32	40	32
Fryeled	1449		20	15	17	24	25
Gällaryd	1372		27	27	34	35	28
Hagshult	653		12	9	15	11	2
Hånger	809		6	10	10	9	22
Kärda	1148		21	15	22	25	27
Sävsjö	981		20	14	11	21	14
Rydaholm	3526		55	66	60	83	59

Tofteryd	1860		29	25	27	25	29
Tånnö	593	x	10	10	10	11	10
Voxtorp	1464	x	23	23	24	24	21
Värnamo	3585	x	77	51	57	82	66
Åker	1885	x	23	21	31	34	41
Summa	21557		369	312	350	424	376
Totalt	121 844		2110	2048	2043	2429	2421

Tabell 5: Dödlighet bland socknar och häradet för åren 1864, 1865, 1866, 1868 och 1869.

Bilaga B: Dödlighet i relation till ålder och kön

Åldersgrupp	Snitt 1864-66			1868			1869		
	M	F	Sum	M	F	Sum	F	M	Sum
0	197	259	456	248	281	529	168	232	400
1-9	192	233	424	217	242	459	244	255	499
10-19	35	40	74	48	43	91	49	40	89
20-29	40	42	82	54	48	102	58	54	112
30-39	57	53	110	67	60	127	54	48	102
40-49	61	59	121	65	67	132	76	75	151
50-59	61	66	127	77	77	154	92	127	219
60-69	100	102	202	121	127	248	139	134	273
70-79	160	127	287	193	174	367	187	175	362
80+	110	73	183	131	89	220	124	90	214
Summa:	1012	1055	2067	1221	1208	2429	1191	1230	2421

Tabell 6: Dödlighet fördelat i olika åldersgrupper och kön.

Bilaga C: Sjukdoms dödlighet beronde på härad

Härad		Mässling	Smittkoppor	Tuberkulos	Tyfus	Scharlakansfeber	Kolera	Kikhosta	Difteri	Summa
Mo	1864	3	0	1	2	62	0	0	1	69
	1865	0	0	0	1	27	2	0	0	30
	1866	1	0	1	2	9	0	0	0	13
	1868	8	1	2	0	5	0	4	0	20
	1869	8	3	2	5	8	0	0	0	26
Tveta	1864	8	2	26	17	40	0	5	16	114
	1865	3	1	45	17	35	1	0	23	125
	1866	3	0	47	15	11	55	1	13	145
	1868	41	37	47	11	2	2	17	23	180
	1869	20	4	41	21	66	0	2	32	186
Vista	1864	0	0	6	2	9	0	1	6	24
	1865	1	0	5	4	1	0	0	0	11
	1866	3	0	7	5	21	0	0	0	36
	1868	1	0	2	20	1	0	3	1	28
	1869	18	1	14	13	0	0	2	0	48
Västbo	1864	2	0	13	2	0	0	4	0	21
	1865	1	0	12	0	1	3	3	2	22
	1866	2	2	7	4	9	0	0	0	24
	1868	1	3	9	3	1	0	19	0	36
	1869	20	6	15	9	2	0	2	1	55
Västra	1864	9	0	25	6	0	1	0	0	41
	1865	20	1	27	4	51	2	0	2	107
	1866	8	0	24	32	3	0	0	1	68
	1868	29	28	28	16	23	2	61	1	188
	1869	24	18	30	17	55	0	4	0	148
Östbo	1864	2	0	14	3	1	0	0	1	21
	1865	3	0	10	6	4	0	0	0	23
	1866	2	0	17	17	25	4	0	1	66
	1868	11	5	12	12	0	0	27	1	68

1869	36	2	5	17	3	0	2	1	66

Tabell 7: Dödlighet från smittsamma sjukdomar beronde på härad.

Bilaga D: Sjukdoms dödlighet beroende på sockenstorlek

Befolkning		Mässling	Smittkoppor	Tuberkulos	Tyfus	Scharlakansfeber	Kolera	Kikhosta	Difteri	Summa
0-1499	1864	11	1	27	16	74	0	6	8	143
	1865	12	0	28	6	47	4	1	7	105
	1866	5	2	33	32	30	1	0	1	104
	1868	19	10	23	15	8	2	53	4	134
	1869	55	17	43	24	29	0	4	1	173
1500-2999	1864	11	0	25	7	5	1	3	0	52
	1865	14	2	34	7	25	1	2	5	90
	1866	13	0	31	23	18	6	0	2	93
	1868	36	13	29	31	23	1	50	3	186
	1869	54	15	27	36	56	0	7	2	197
3000+	1864	2	1	33	9	33	0	1	16	95
	1865	2	0	37	19	47	3	0	17	125
	1866	1	0	39	20	30	52	1	12	155
	1868	36	51	48	16	1	1	28	19	200
	1869	17	2	37	22	49	0	1	31	159

Tabell 8: Dödlighet från smittsamma sjukdomar beroende på sockenstorlek.